

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра практичної психології та психодіагностики

На правах рукопису

ПШЕНИЧУК ІННА ЛЕОНІДІВНА
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ СТАРШИХ
КУРСІВ ДО МАТЕРИНСТВА

Спеціальність: 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Практична психологія (психологічне
консультування та психотерапія)»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
МАГДИСЮК ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
практичної психології та психодіагностики

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №
засідання кафедри практичної психології
та психодіагностики
від _____ 2024 р.
Завідувач кафедри
_____ Людмила Магдисюк

ЛУЦЬК – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет психології

Кафедра практичної психології та психодіагностики

Освітній ступінь «Магістр»

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

«___» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
СТУДЕНТУ

Пшеничук Інна Леонідівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту) **Психологічна готовність студентів старших курсів до материнства**

Керівник роботи (проекту) Магдисюк Людмила Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 10.11.2024

3. Мета та завдання випускної кваліфікаційної роботи (проекту) полягає у дослідженні готовності молоді виконувати сімейні функції, наявність необхідних для створення міцної сім'ї характеристик особистості та ціннісні орієнтації сучасних студентів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати дослідження психологічної готовності молоді до раннього шлюбу.

2. Підібрати методичний матеріал, який допоможе як можна ширше дослідити готовність молоді до вступу в шлюб.

3. Провести діагностику та проаналізувати рівень готовності студентів виконувати сімейні функції, зрілість особистості, рівень емпатійності, тип поведінки в конфлікті та ціннісні орієнтації.

4. Дослідити зв'язок характеристик особистості необхідних для створення міцної сім'ї та її готовності до виконання сімейних функцій.

5. На основі отриманих результатів розробити програму шляхів активізації психологічної готовності молоді до сімейного життя.

4. Дата видачі завдання 15.10.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1.	На <i>першому етапі</i> дослідження, на основі попереднього знайомства з проблемою та результатів попереднього її вивчення, основна увага була зосереджена на виборі напряму дослідження, опрацюванні мети та завдань, визначенні об'єкту, предмету та методів дослідження, виборі можливих джерел інформації.	01.11.-01.12.2023	
2.	<i>Другий етап</i> дослідження був присвячений вивченню теоретико-методологічне обґрунтування психологічних засад вивчення психологічної готовності молоді до материнства.	01.12.-01.02.2023	
3.	Протягом <i>третього етапу</i> дослідження було проведено емпірико-діагностичне дослідження. Цей етап включав в себе підготовку до проведення діагностичного дослідження, розробку та уточнення інструкції для респондентів, попередню її перевірку на простоту й зрозумілість та діагностику респондентів. На основі розробленої процедури та методики дослідження вивчити особливості психологічної готовності молоді до материнства. Отримані при цьому результати стали підставою провести відповідні організаційні заходи щодо подальшого планування магістерської роботи (визначення завдань, розробки програми дослідження і збору матеріалу, визначення етапів дослідження, вибір методів, адекватних меті та завданням	01.02-01.05. 2024	

	дослідження, кількісного та якісного аналізу отриманих даних тощо).		
4.	Здійснити емпіричний аналіз психологічної готовності молоді до материнства.	01.05-01.06. 2024	
5.	П'ятий <i>етап</i> дослідження передбачав проведення формувального експерименту розробку та апробацію комплексної тренінгової програми, спрямованої на активізацію шляхів психологічної готовності молоді до материнства.	01.06.-30.09.2024	
6.	На основі теоретичного опрацювання наукових джерел, проведеного емпіричного дослідження та аналізу результатів провести висновки та узагальнення	01.10-15.11.2024	
7.	Остаточне оформлення роботи	15.11-01.12.2024	

Студент

(підпис)

Керівник роботи
(проекту)

(підпис)

Пшеничук І. Л.
(прізвище та ініціали)
Магдисюк Л. І.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Пшеничук І. Л. Психологічна готовність студентів старших курсів до материнства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 053 «Психологія» – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024.

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження психологічної готовності студентів старших курсів до материнства. На даному етапі розвитку наукової діяльності у сфері науки важко валідно трактувати усі аспекти такого феномену як материнство та психологічна готовність до нього. Проте важливо відзначити, що система «мати-дитина» беруть свій початок задовго до фактичного народження дитини, а іноді, як вважають науковці – до моменту зачаття дитини. У цьому велику роль відіграє сама наявність готовності дівчини чи жінки до материнства не лише у матеріальному, а й психологічному сенсі.

У першому розділі магістерської роботи представлено результати теоретичного аналізу психологічної готовності студентів старших курсів до материнства. Охарактеризували структуру психологічної готовності до материнства, де можна виділити наступні аспекти: мотиваційний, оціночний, емоційний, операційний та регуляційний.

У другому розділі магістерської роботи представлені результати емпіричного вивчення даної теми, нами було використано чотири методики, що дозволяють встановити гендерну належність особистості студенток, а також оцінити середній рівень психологічної готовності до материнства серед студенток. Отримані дані вказують на те, що більшість студенток є андрогінними за гендерною диференціацією та зовсім не готовими до материнства. Основними факторами формування сімейних установок є: менталітет нації, батьківська родина, освітнє середовище, середовище масової інформації.

З метою підготовки у молоді готовності до сімейного життя, до материнства і формування вміння конструктивного вирішення та подолання майбутніх подружніх конфліктів нами було розроблено консультативно-тренінгова програма шляхів активізації психологічної готовності молоді до материнства, яка є ефективною для роботи з такою категорією клієнтів і представлена у третьому розділі кваліфікаційної роботи.

Перспективою нашого дослідження вбачаємо подальший аналіз зв'язку із феноменом психологічної готовності до материнства та категорією домінуючого гендеру, проведення кореляційного аналізу та використання отриманих результатів у створенні програми психологічної готовності до виконання материнської ролі.

Висновки магістерської роботи містять чіткий виклад теоретичних і емпіричних результатів дослідження проблеми.

Ключові слова: психологічна готовність, сучасна жінка, материнство, подружні взаємини, професійна та сімейна реалізації, молодь, фінансова незалежність.

ABSTRACT

*Pshenychuk I. L. Psychological readiness of senior year students for motherhood.
– Qualifying scientific work on manuscript rights.*

*Graduation qualification work for obtaining a Master's degree in specialty 053
«Psychology» – Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, 2024.*

The introduction substantiates the relevance of the research topic of psychological readiness of senior year students for motherhood. At this stage of the development of scientific activity in the field of science, it is difficult to validly interpret all aspects of such a phenomenon as motherhood and psychological readiness for it. However, it is important to note that the "mother-child" system begins long before the actual birth of the child, and sometimes, according to scientists, before the child's conception. A big role in this is played by the readiness of a girl or woman for motherhood, not only in a material sense, but also in a psychological sense.

The first chapter of the master's work presents the results of a theoretical analysis of the psychological readiness of senior year students for motherhood. The structure of psychological readiness for motherhood was characterized, where the following aspects can be distinguished: motivational, evaluative, emotional, operational and regulatory.

In the second chapter of the master's work, the results of the empirical study of this topic are presented, we used four methods that allow us to establish the gender identity of female students, as well as to assess the average level of psychological readiness for motherhood among female students. The obtained data indicate that the majority of female students are androgynous in terms of gender differentiation and are not ready for motherhood at all. The main factors in the formation of family attitudes are: the mentality of the nation, the parental family, the educational environment, and the environment of mass information.

In order to prepare young people for family life, for motherhood and to develop the ability to constructively solve and overcome future marital conflicts, we have developed a consulting and training program of ways to activate the psychological

readiness of young people for motherhood, which is effective for working with this category of clients and is presented in the third section of the qualification work.

The perspective of our research is the further analysis of the connection with the phenomenon of psychological readiness for motherhood and the category of dominant gender, conducting a correlation analysis and using the obtained results in the creation of a program of psychological readiness for the role of motherhood.

The conclusions of the master's thesis contain a clear statement of the theoretical and empirical results of the study of the problem.

Key words: *psychological readiness, modern woman, motherhood, marital relations, professional and family fulfillment, youth, financial independence.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА У СТУДЕНТІВ СТАРШОКУРСНИКІВ	15
1.1. Сутність феномену материнства у сучасній зарубіжній та вітчизняній психології.....	15
1.2. Психологічна готовність до материнства у сучасної студентської молоді.	19
1.3. Категорія гендеру як фактор психологічної готовності до материнства	22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	26
2.1. Загальна характеристика емпіричного дослідження.....	26
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	33
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МАТЕРИНСТВА	50
3.1. Консультативно-тренінгова програма шляхів оптимізації психологічної готовності студентської молоді до материнства.....	50
3.2. Алгоритм формування психологічної готовності юнаків та дівчат до майбутнього сімейного життя	56
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

У сфері наукової психології одним з найскладніших у вивченні феноменів був і лишається концепт материнства. Психологічна готовність молоді до материнства наразі є в умовах війни однією з ключових тем, які мають вивчатися, оскільки байдужість до цієї проблеми може вплинути на скорочення чисельності населення в Україні. Від психологічної готовності та мотивації жінок до материнства залежить чи наважаться вони народжувати незважаючи на труднощі та кризи, задля збереження чисельності населення нашої країни. Саме війна сьогодні є одним з факторів різкого скорочення населення та зменшення народжуваності, й впливає на те, що переважна більшість молодих сімей не готові за сучасних умов народжувати та відкладають народження дитини на більш спокійні та безпечні часи. Військові дії вплинули також й на економіку нашої країни, зростання цін на продовольчі товари, побутові речі, з труднощами стикнулися ті, хто втратив постійне місце роботи. Фінансові проблеми стають ще одним фактором для молоді сім'ї, які впливає на готовність подружжя народити дитину. Війна ж провокує постійний страх, депресію, стрес, тривогу, відчуття небезпеки та переживання за близьких, новини про жахи війни впливають на психологічний стан людей, через що також спостерігається погіршення стану здоров'я.

Враховуючи розвиток суспільства та період технологічного прориву, важко прийняти розповсюджений характер стереотипного бачення ролі жінки у соціумі, яке вважає, що ключовою інтенцією жіночого існування повинне бути прагнення задовільнити потребу у вихованні підростаючого покоління, виконавши роль матері. Психологічна наука допускає можливість чисельних дискусій стосовно походження, особливостей реалізації феномену материнства, а також важливості виконання даної ролі жінкою.

Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що система освіти в Україні не передбачає виховання молоді у двох життєво важливих сферах – статевому житті та підготовці до материнства і батьківства. Через це, на нашу думку, ситуація у державі стосовно реалізації материнської ролі стикається з такими проблемами, як зниження статусу матері, зменшення потреби у жінок народжувати, що спричинене не характерною слов'янським народам трансформацією батьківських установок та позицій, психологічна неготовність до виконання нової ролі при активній її реалізації, що спричиняє нездорове виховання нових поколінь.

Об'єкт дослідження – готовність до материнства у студентів старших курсів.

Предмет дослідження – психологічна готовність студентів старших курсів до материнства.

Метою дослідження є теоретичний і емпіричний аналіз феномену материнства, виявлення готовності до нього у осіб студентського віку, а також відслідковування ситуації стосовно психологічної готовності/неготовності до реалізації даної ролі серед сучасної молоді.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати основні підходи до вивчення психологічної готовності студентів старших курсів до материнства в рамках сучасної психології.
2. Розглянути суть психологічної готовності до виконання ролі матері та чинників, що впливають на це.
3. На основі теоретичних знань дослідити готовність до материнства у студенток.
4. Провести аналіз результатів емпіричного дослідження психологічної готовності студентів старших курсів до материнства.

5. На базі емпіричного дослідження встановити взаємозв'язок між психологічною готовністю до материнства та явищем домінуючого гендеру.

Мета і завдання курсової роботи зумовили вибір **методів дослідження**: *теоретичних* – спостереження, аналіз, синтез, аналіз продуктів діяльності; *емпіричних*: тестування (опитувальник дитячо-батьківської емоційної взаємодії Є. Захарової, методика BSRI «Статеворольовий опитувальник Сандри Бем») та проєктивні (методика незакінчених речень, проєктивна методика Г. Філіппової «Я і моя дитина»), методика незакінчених речень, математичні методи кількісної і якісної обробки результатів дослідження.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі науково-методичного центру «Ментальне здоров'я» факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Новизна дослідження: Вперше було досліджено психологічну готовність до материнства у представниць сучасної молоді – студенток гуманітарного спрямування Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Практична значущість одержаних результатів полягає у використанні даної інформації у подальшому дослідженні феномену психологічної готовності до виконання ролі матері; детальному дослідженні стану психологічної готовності до материнства.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження були представлені та таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій: Науково-практичний семінар з міжнародною участю: XVII «Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (м. Луцьк, 25-26 жовтня 2023 р.); семінару «Трансформація підсвідомих структур: перетворення травми в ресурс» (15-16.11.2023 року, школа психотерапії, медитації та бойових мистецтв «Inner Stille» м. Берлін, Німеччина); міжнародна науково-практична конференція «Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та

самореалізації особистості (м. Луцьк, 25-26 березня 2024 р.); Фестивалю науки ВНУ імені Лесі Українки (13-17 травня 2024 року, м. Луцьк); XVIII міжнародного науково-практичного семінар «Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (м. Луцьк, 18-25 жовтня 2024 р.).

Основні положення роботи викладені у таких публікаціях:

1. Лужецька Д., Пшеничук І., Магдисюк Л. Психологічні особливості професійного вигорання у військовослужбовців. *Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні*. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 64-68.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів та додатків. Містить 5 рисунків та 2 таблиці. Список рекомендованих джерел налічує 58 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА ЯК ОДНІЄЇ З ПРОВІДНИХ ДІЯЛЬНОСТЕЙ

1.1. Вивчення сутності феномену материнства та готовності у сучасній психології

Вивчення психології материнства є одним з нерозвинених напрямків психологічної науки. У сексологічному словнику материнство визначається як функція жіночого організму, спрямована на продовження роду людського і включає біологічний (народження, пологи і харчування дитини) і соціальний (виховання дитини) аспекти. У загальному материнство можна визначити як психосоціальне явище: як передумову розвитку дитини як частини особистої сфери жінки.

Дослідження готовності до материнства в останні роки проводилося з різних кутів зору: з підходу соціологічних досліджень пізнього материнства і малолітнього материнства; з точки зору вивчення факторів ризику психічної патології дитини в зв'язку з соціальними та психологічними аномаліями матерів (О. Баженова, В. Брутмен, О. Копиль, тощо) [9; 10; 16; 42]; з точки зору філогенетичного аспекту (Г. Філіппова). Вивчаються значущі особистісні характеристики майбутньої матері, фактори, що впливають на її поведінку (С. Макферсон, П. Слейд) [28]. Також у загальному контексті феномен материнства розглядався у роботах Т. Гур'янової [12], Ю. Скоромної [20], тощо. При цьому зміст, структура і специфіка проявів феномена готовності до материнства інтерпретуються неоднозначно.

Але на тлі кризи сучасної сім'ї формування жінки як матері досить ускладнене. Подібна ситуація характеризується дослідниками як «втрата шляху до моделі материнства» (Д. Віннікотт, Е. Еріксон, Р. Зідер, М. Мід, Г. Філіппова) [3; 15; 18; 23]. Г. Філіппова, авторка книги «Психологія материнства», зазначає: «Проблема готовності жінок до материнства залишається досить проблематичною». Через масову неготовність жінок до материнства психологам-консультантам часто доводиться стикатися з порушеннями в сфері дитячо-батьківської, як мінімум, емоційної взаємодії, що не може не позначатися на дитині. Позитивне ставлення матері є найважливішою умовою гармонійного розвитку дитини (А. Варга, Е. Ейдеміллер) [2; 25]. Сприятливим для її розвитку є ставлення безумовного прийняття. При висвітленні умов становлення материнського відношення і чинників емоційного стану жінки під час вагітності ми спиралися на дослідження таких авторів як М. Авдєєва, О. Дубовик, А. Захаров, Е. Смирнова, Г. Філіппова [1; 13; 21; 23].

Вивчаючи материнство як культурно-історичний напрямок, який розвивався та удосконалювався протягом історії людства в різні періоди, розглядалися багато варіантів поведінки жінок, їхніх цінностей, установок, професійного зростання. Одними із поширюваними негативними моментами в культурі був надмірний альтруїзм жінки, коли матері жертвували своїми потребами задля потреб дитини, або невиконання материнських зобов'язань, нехтування обов'язками та відкидання дитини, уникнення, девіантне материнство та материнська депривація.

У структурі психологічної готовності до материнства за Т. Гур'яною можна виділити наступні аспекти [12]:

- 1) мотиваційний аспект – мотив народження дитини, відповідальність за його народження і виховання, відчуття обов'язку;
- 2) оціночний аспект – рефлексія власної підготовленості і відповідності себе в ролі матері оптимальному образу матері (механізм ідентифікації);

3) емоційний аспект – емоційне сприйняття ситуації материнства, що може характеризуватись як комфортна чи дискомфортна; пануючий фон настрою, що супроводжує вагітність і взаємодію з дитиною, задоволеність чи незадоволеність роллю матері;

4) операційний аспект – материнська компетентність: володіння способами, прийомами, знаннями, навичками, вміннями, необхідними для догляду за дитиною, уміння моделювати власну діяльність;

5) регуляційний аспект – саморегуляція жінки під час вагітності та після народження дитини при взаємодії з нею із урахуванням наступних факторів:

- фактори, що обумовлюють динамічні характеристики трансформації способу життя (ригідність – флексибельність);
- фактори, що зумовлюють рефлексивні можливості людини, що визначають участь самосвідомості в трансформації способу життя (внутрішній та зовнішній локус контролю).

Готовність до виконання ролі материнства полягає в усвідомленні функцій та відповідальності за їх виконання, а також безпосередня їх реалізація. Г. Філіппова виділяє дві взаємопов'язані групи материнських функцій: видово-типові і специфічні культурні.

Видові типові функції матері включають в себе наступне [35]:

1. забезпечення стимулюючого середовища для до- і післяпологового розвитку когнітивних і емоційних процесів;
2. забезпечення умов (у вигляді поділу діяльності з дитиною) для розвитку видової структури діяльності;
3. забезпечення умов для виникнення життєвих видово-типових потреб: необхідність емоційної взаємодії з дорослим, отримання позитивних емоцій від дорослого, залучення дорослого в сенсорно-практичну діяльність, необхідність

оцінки дорослим своєї діяльності по задоволенню потреб і її результатів, когнітивних потреб і тощо, а також формування прив'язаностей;

4. забезпечення умов для розвитку типових для виду засобів рефлексії у вигляді формування комунікативних потреб як системи формування для поля комунікації;

5. забезпечення умов для розвитку мотиваційних механізмів.

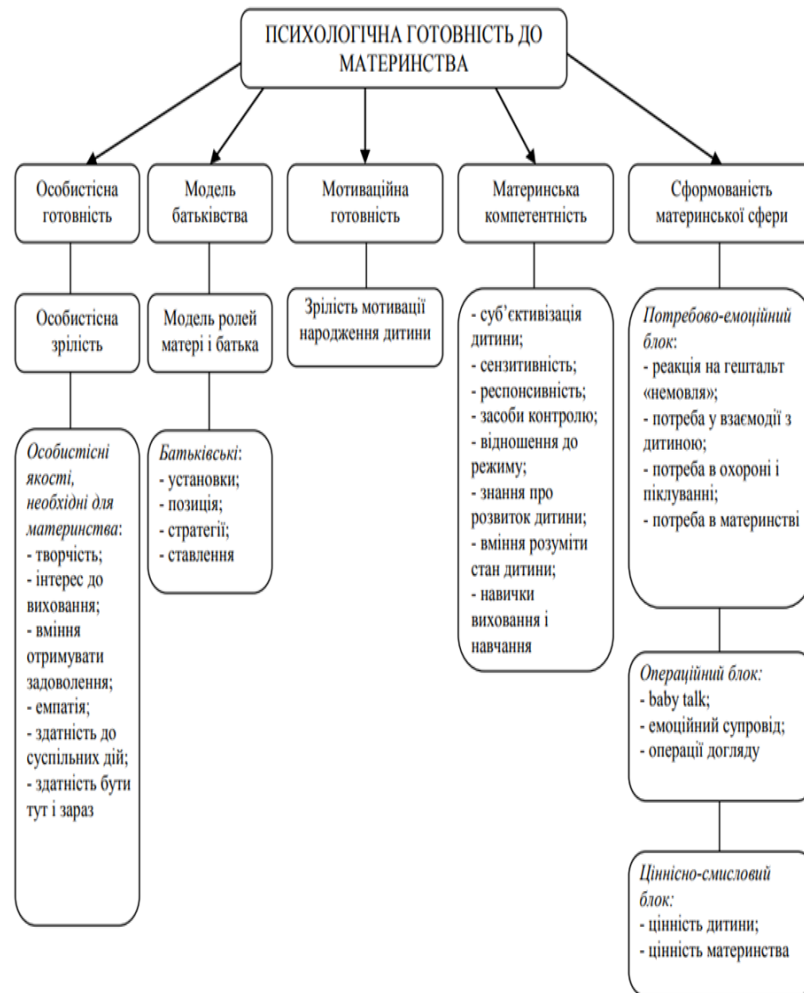

Рис. 1.1. Структура готовності до материнства за Г. Філіповою

Також, психологічна готовність до материнства полягає в усвідомленні відповідальності та функцій материнства, їх виконанні. Виокремлюють основні функції матерів:

- забезпечувати умови розвитку когнітивних та емоційних процесів для дитини;
- забезпечувати розвиток мотиваційних механізмів та формування комунікативні потреби як способу комунікації дитини;
- забезпечення структури діяльності для виконання потреб, хобі дитини, емоційне спілкування та відпочинок з дорослими, забезпечення позитивних емоцій, оцінки дорослим досягнень дитини, формування здорових прив'язаностей тощо.

Специфічні культурні функції складніше охарактеризувати. Мати виконує всі вищеперелічені видово-типові функції відповідно до наявної в її культурі моделі материнства, яка включає в себе не тільки операційний склад і технологію догляду за дитиною, а й модель досвіду матері, її взаємини з дитиною і його функції, а також способи емоційного взаємодії з дитиною.

1.2. Психологічна готовність до материнства у молоді

Наявні в науковій літературі факти показують, що сучасна молодь вкрай мало орієнтована на виконання материнських і батьківських ролей (А. Мітіль, В. Титаренко, тощо). Функції матері не займають центрального місця в самооцінці сучасної жінки – цей тривожний факт відзначають чимало вітчизняних і зарубіжних вчених. На нашу думку це спричинено відсутністю підготовки у сфері материнства та психологічного тренінгу підлітків ще у школах.

На віковому етапі 18-22 років через показники психологічної готовності до материнства можна говорити про те, якою мамою стане дівчина в найближчому майбутньому і який напрям формування приймає її материнська сфера, а саме яким досвідом наповнюється ця сфера. На етапі юнацького дорослішання дівчата

узагальнюють накопичений в родині досвід і починають виділяти відмітні особливості статевої та батьківської поведінки, створюючи образ свого майбутнього материнства. Правильно сформований образ, як психологічна готовність до материнства, дозволить в реальній взаємодії в майбутньому зі своєю власною дитиною створити умови для формування емоційної прихильності до неї. Не отримуючи від своєї матері в дитинстві любові і ласки, втрачаючи її прихильність, у дівчинки в юнацькому віці психологічна готовність до материнства спотворюється або не формується взагалі.

Таким чином, в юнацькому віці відбувається усвідомлення накопиченого досвіду взаємодії з власною матір'ю, формування образу своєї моделі материнства, з'являється бажання мати сім'ю, дітей, що є показником гармонійного формування материнської сфери жінки. Онтогенез розвитку материнської сфери в юнацькому віці вступає в один зі своїх основних етапів, коли психологічна готовність до материнства, наповнена певним досвідом, як особистісне новоутворення починає оформлятися в усвідомлені уявлення, образи свого майбутнього материнства. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб ці уявлення про материнство не приймали деформований характер.

Юне жіноцтво не націлене на реалізацію материнської ролі через недостатню умотивованість. Г. Філіппова виділяє наступні основні мотиви материнства:

- досягнення бажаного соціального і вікового статусу (установка «я – доросла, незалежна жінка, яка займає певне положення в суспільстві і має право на правильне ставлення до себе в сім'ї і суспільстві»);
- задоволеність моделлю «повноцінного життя» (людина повинна і може мати певні речі, без яких його життя не є повним, не схожим на життя інших людей);

- бажання продовжувати себе і свою сім'ю (залишити в житті те, що також забезпечує це продовження – народжувати дітей, онуків, правнуків);
- реалізація своїх здібностей (виховання дитини, передача своїх знань і життєвого досвіду);
- компенсація власних життєвих проблем (аби дитина стала кращою, розумнішою, гарнішою, щасливішою мене, щоб отримати те, що мати не могла отримати в своєму житті);
- вирішувати життєві проблеми (укладати або зміцнювати шлюб, доводити собі і іншим, що «я можу народити і бути матір'ю»; рятувати себе від самотності; знайти помічника в старості);
- любов до дітей (найскладніший мотив, який полягає в радості спілкування з дитиною, інтерес до її внутрішнього світу, здатності і бажанні сприяти розвитку його індивідуальності, усвідомлення того, що дитина стане самостійною, «не моєю», полюбить інших, тощо);
- досягнення критичного віку для народження.

Сучасні дівчата не готові брати на себе відповідальність це нове життя, оскільки мотиваційна сфера не дозволяє перенести фокус на виконання нової ролі через те, що умови сьогодення змушують акцентувати увагу на власних проблемах реалізації у ході швидкого темпу розвитку, який і зможе доповнити сучасний гештальт «повноцінного життя». Сьогодні молоддю реалізується роль матері (без потрібного рівня психологічної готовності) здебільшого через мотив потреби довести стереотипному суспільству, що вже у 20 дівчина може дозволити собі народити та виховувати дитину. Зазвичай цей мотив посилюється у порівнянні дівчат із колишніми однокласницями, теперішніми знайомими, одногрупницями, тощо.

Отож, можна дійти до висновку, що різні обставини створюють для кожної дівчини дуже індивідуальні, неповторні умови для мотивації народження дитини.

Але не завжди умотивоване рішення народжувати і виховувати дитину переплітається із повноцінною психологічною готовністю до виконання цієї ролі. Більше того, помічається тенденція, що сучасна молодь стає все менш умотивованою спланувати та із готовністю підходити до материнства, оскільки є сконцентрованою, у першу чергу, на власній професійній реалізації. Недостатня мотивація та відчуття неготовності блокують емоційне прийняття дитини матір'ю, що вкрай необхідне, тому що є показником безумовної любові, особистісного інтересу матері до внутрішнього суб'єктивного світу свого малюка, до його розвитку і майбутніх змін, а це, в свою чергу, дозволяє виховати психологічно здорове покоління.

1.3. Категорія гендеру фактор психологічної готовності до материнства

Сучасні психологічні гендерні дослідження спрямовані на такі сфери життя особистості, як: професійна діяльність і кар'єра, сімейні та міжстатеві стосунки, гендерні стереотипи та подолання дискримінації.

Американський психоаналітик Р. Столлер [27] вперше вжив термін «гендер» із сучасним значенням, що позначає соціальні та культурні аспекти статі. Інший дослідник гендеру, О. Шабурова, визначає дане поняття лише як певну «сукупність соціальних репрезентацій» [24]. З свого бачення О. Рябов описує гендер як сукупність «уявлень про призначення чоловічого і жіночого начал в світі, про належну поведінку жінки і чоловіка, про їх місце в суспільстві» [19]. У свою чергу Н. Малишева презентує гендер, як певну модель соціальних відносин між чоловіками і жінками» [17].

Історія розвитку гендерної психології в Україні розпочинається у 90-ті роки минулого століття під впливом розвитку гендерних досліджень на Заході. Важливими передумовами розвитку гендерної психології в Україні була поява в радянські часи (70-ті роки) низки галузей психології: психології статі, психології статевих відмінностей, психології сім'ї та сімейних взаємин. Логіку розвитку гендерної психології в Україні можна представити так:

1. Кінець XIX – початок XX ст. – дослідження психологічних особливостей чоловіків і жінок.
2. 1920-1930 рр. – педологічні дослідження (П. Блонський) [7], ототожнення статі з сексуальністю.
3. 1960-1980 рр. – дослідження гендерних відмінностей в школі Б. Ананьєва [5].
4. З 1990 рр. до сьогодні – вивчення гендерних відмінностей, що не зумовлені біологічною основою [4].

Маскулінність і фемінність, будучи основними способами існування гендерної діяльності, володіють загальною родовою ознакою – ознакою атрибутивності. Це означає, що маскулінність і фемінність це такі властивості, без яких гендер не може ні існувати, ні мислитись. Іншими словами, в форматі гендеристики немає більш фундаментальних властивостей, ніж властивості маскулінності і фемінності. Одночасно атрибути володіють специфічними ознаками, які найбільшою мірою відрізняють їх один від одного. Такими виступають поняття мужності і жіночності, в яких своє адекватне відображення знаходить сутність маскулінності і фемінності. Найдавніша система виміру маскулінності і фемінності була розроблена американськими психологами Л. Терманом і К. Кокс-Майлз в 1936 році. Дослідники відносили до маскулінних такі риси, як наявність гучного голосу, любов до полювання, неслухняність в дитинстві, стійкість у перенесенні фізичного болю, тощо. Фемінність визначалася

«прямо протилежними» якостями, а також наявністю позитивних асоціацій з приводу таких слів, як «немовля» чи «виховання». Принципово новий підхід до визначення маскулінності і фемінності розробила в 1974 році американська психологиня С. Бем. На відміну від всіх попередніх дослідників, які заздалегідь визначили маскулінні і фемінні якості, вона надала їх вибір суспільству.

Відмінності між жінками та чоловіками виявляються [10]:

- 1) у використанні інструментального чи експресивного лідерського стилю;
- 2) у ступені грубої фізичної взаємодії;
- 3) у різній сенситивності до проявів емоцій;
- 4) у прояві або взаємності, або владної асертивності при пред'явленні вимог;
- 5) у конфронтації та дисципліні;
- 6) у навчанні та інформуванні.

З точки зору психологічної науки гендерні аспекти, сімейні установки і цінності є важливим фактором ефективного функціонування сім'ї і виконання всіх функцій у шлюбі. Формування таких цінностей і установок людини відбувається під впливом багатьох факторів. Основними факторами формування сімейних установок є:

- менталітет нації;
- батьківська родина;
- освітнє середовище;
- середовище масової інформації.

Питання кореляційного зв'язку між гендером, як тріадної категорії «маскулінність – андрогінність – фемінність», та готовністю до материнства у сучасній психологічній науці є не дослідженим. Саме тому за основу нашого дослідження було взяте виявлення такого зв'язку та його емпіричне підтвердження.

Висновки до I розділу

У сучасних умовах материнство розглядається під призмою соціально-культурного та соціально-психологічного феноменів, оскільки забезпечуються не тільки умови виховання та розвитку дитини, але й фізичного, особистісного та психологічного розвитку жінки. Сьогодні материнство для багатьох стає усвідомленим рішенням, що показує готовність сучасних сімей до переосмислення позицій, які отримали від батьків, прагнуть вступати з дітьми в конфронтацію. Також материнство сприймається цілком природнім станом жінки, тому може визнаватися соціальним статусом та своєрідною потребою жінки виховати та розвинути дитину, щоб розкритись як хороша матір. Основними функціями ролі матері є виконання материнських обов'язків та забезпечення дитині всіх необхідних умов для навчання та розвитку.

Таким чином в структуру психологічної готовності до материнства входять необхідні для виховання та розвитку дитини знання, вміння та навички, саморегуляція, стресостійкість, наявність мотивації та бажання народити дитину. Крім того, якщо жінка не буде психологічно готовою до народження та виховання дитини, збільшуються шанси фізичного та психологічного травмування дитини

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА У МОЛОДІ

2.1. Загальна характеристика емпіричного дослідження

На початковому етапі роботи ми провели спостереження за дівчатами вікової фази власне юності. Метод спостереження є історично першим емпіричним методом психологічної діагностики людей. До особливостей проведення спостережень належать наявність безпосередніх міжособистісних стосунків, які виникають між дослідником і учасниками спостереження; емоційність спостереження; неможливість двічі провести одне і те саме спостереження, оскільки точно повторити конкретну соціальну ситуацію, переживання, емоції й психічні стани та їх поведінкові прояви в учасників спостереження неможливо.

При проведенні психологічних спостережень необхідно дотримуватись психологічної етики. Вона включає такі етапи:

- 1) отримання добровільної й обізнаної згоди учасників спостереження на проведення психологічного дослідження;
- 2) уникнення завдання моральної чи фізичної шкоди учасникам спостереження у процесі чи у результаті проведення психодіагностики;
- 3) мінімізація втручання психологів в особисте життя учасників дослідження під час спостереження;
- 4) конфіденційність – збереження психологом професійної таємниці щодо отриманих результатів спостереження.

Другий етап характеризується емпіричним дослідженням даної категорії дівчат; вивчався ступінь їхньої готовності до материнства. Для дослідження

психологічної готовності в студенток був підібраний такий методичний інструментарій:

- опитувальник дитячо-батьківської емоційної взаємодії (О. Захарової) (див. Додаток А);
- методика незакінчених речень (див. Додаток Б);
- проєктивна методика «Я і моя дитина» (Г. Філіппової);
- методика «Статеврольовий опитувальник Сандри Бем BSRI (Bem Sex-Role Inventory).

Опитування проводились на базі науково-методичному центрі «Ментальне здоров'я» факультету психології. Вибірку становили студентки Волинського національного університету імені Лесі Українки факультетів гуманітарного спрямування (іноземної філології та психології). Нами було опитано 60 осіб жіночої статі віком 18-22 роки, що були відібрані у добровільному порядку.

Методичний інструментарій:

1. Опитувальник дитячо-батьківської емоційної взаємодії Є. Захарової

Виходячи з того що емоційна сторона дитячо-батьківської взаємодії являє собою складне структурне утворення, де окремі елементи знаходяться в тісному взаємозв'язку, Є. Захарова [14] розробила опитувальник для батьків, що дозволяє опосередковано виявляти ступінь виразності кожної окремої характеристики взаємодії в кожній конкретній діаді.

Опитувальник містить 66 тверджень (див. Додаток А), на які повинен відповісти досліджуваний, (використовуючи п'ятибальну шкалу, де 5 – абсолютно вірно; 4 – швидше за все це так; 3 – в деяких випадках вірно; 2 – не зовсім вірно; 1 – абсолютно невірно) і спрямований на виявлення виразності 11 параметрів емоційного взаємодії матері і дитини дошкільного віку, об'єднаних в три блоки.

1. Блок чутливості:

- здатність сприймати стан дитини;

- розуміння причин стану;
 - емпатія;
2. Блок емоційного прийняття:
- почуття, що виникають у матері у взаємодії з дитиною;
 - безумовне прийняття;
 - ставлення до себе як до батька;
 - переважаючий емоційний фон взаємодії;
3. Блок поведінкових проявів емоційного взаємодії:
- прагнення до тілесного контакту;
 - надання емоційної підтримки;
 - орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії;
 - вміння впливати на стан дитини.

Кожна характеристика діагностується за допомогою шести тверджень, три з яких носять позитивний характер, згода з цим твердженням свідчить про високий ступінь вираженості якості і три – негативний – згода з цим твердженням означає низький ступінь вираженості якості. Для отримання стандартних балів, якими зручно оцінювати виділені характеристики, пропонується об'єднати показники, які підпадають під кожну з них, і перетворити за формулою: $(a + b + c - d - e - f + 13) : 5$. де a, b, c – оцінки позитивних тверджень; d, e, f – оцінки негативних тверджень.

Таким чином, складаються оцінки позитивних тверджень і вираховуються оцінки негативних. В результаті зазначених обчислень можна вимірювати ступінь вираженості кожної характеристики в інтервалі від 0,5 до 5 балів. Бали оцінюються відповідно до середніх і критеріальних значень показників емоційної сторони дитячо-батьківської взаємодії (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Середні та критеріальні значення показників емоційної сторони
дитячо-батьківської взаємодії**

Характеристика взаємодії	Середнє значення	Критеріальне значення
Здатність сприймати стан	4.22	3.7
Розуміння причин стану	3.85	3.2
Емпатія	3.39	2.8
Почуття батьків у ситуації взаємодії	3.9	3.3
Безумовне прийняття	3.84	3.2
Прийняття себе як одного з батьків	3.78	3.1
Панівний емоційний фон	3.66	3.0
Прагнення до тілесного контакту	4.03	3.3
Надання емоційної підтримки	3.47	2.8
Орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії	2.95	2.3
Уміння впливати на емоційний стан дитини	3.8	3.2

У тому випадку, якщо в конкретній діаді показник приймає значення нижче позначеного N, можна винести висновок про дефіцит відповідної характеристики емоційної сторони взаємодії.

2. Методика незакінчених речень

Даний тип технік відноситься до проєктивних психологічних методик, що часто стають помічними у психодіагностуванні патологічних станів особистості, її переживань, думок та особливостей міжособистісного сприйняття і взаємодії.

Суть такої методики полягає в тому, що досліджуваному пропонується опитувальник, який містить незакінчені речення з початком, що детермінують реакцію, і дається інструкція закінчити їх першою фразою, що спала на думку.

Нами була розроблена власна добірка незакінчених речень (див. Додаток Б), що стосуються бачення себе, як матері, аналіз слабких та сильних сторін, що могли б повпливати на реалізацію материнської ролі, а також речення, що дозволять відразу зробити певні висновки про відносини досліджуваного із власними батьками.

3. Малюнок «Я і моя дитина»

Така проєктивна методика апріорі була націлена на вивчення особливостей переживання жінкою вагітності і ситуації материнства. Проте, надавши інструкцію «Проілюструйте як Ви бачите себе і Вашу майбутню дитину» нашим досліджуваним, які ще не пізнали ролі материнства, інтенцією використання нами даної методики було дослідження установки на майбутнє дівчат на певний клімат у взаєминах в системі «мама-дитина». За малюнковим тестом «Я і моя дитина» діагностуються також ставлення до дитини, стиль материнського відношення, цінність дитини, її взаємодія з іншими цінностями, актуальними для матері.

Найбільш діагностично значущими є такі особливості малюнка: відсутність на малюнку себе; відсутність на малюнку дитини; заміна образу себе або дитини на символ, рослина, тварина, «прихованість» дитини в колясці, ліжечку, животі матері, ізоляція дитини, просторова дистанція матері з дитиною.

Г. Філіппова описує чотири симптомокомплекси, що характеризуються проявом в малюнку «Я і моя дитина» переживання жінкою вагітності і ситуації материнства:

1) сприятлива ситуація – наявність себе і дитини на малюнку, відсутність їх замін; співмірність фігур; додаткові предмети і деталі одягу, що не становлять головну частину малюнка; наявність спільної діяльності матері і дитини, наявність тілесного контакту; дитина не захована і не ізольована; промальовування обличчя дитини; зображення всіх фігур обличчям до глядача;

2) незначні симптоми тривоги, невпевненості, конфліктності – наявність себе і дитини на малюнку, відсутність їх замін; невідповідна фігура дитини, наявність інших людей; велика кількість інших предметів, їх неадекватні розміри; знаходження дитини в колясці або в іншому рухомому об'єкті, при цьому наявність контакту; фігура і обличчя дитини промальовані; всі фігури обличчям до глядача або в профіль; спільна діяльність може бути відсутньою;

3) тривога і невпевненість в собі – наявність себе і дитини на малюнку, без їх замін; невідповідна фігура дитини; велика кількість додаткових об'єктів; ретельне промальовування деталей; недостатнє промальовування фігур і обличчя себе і дитини; схематизація; відсутність спільної діяльності; наявність формального контакту без тілесного дотику; наявність на малюнку кількох членів сім'ї, своєї матері;

4) конфлікт з вагітністю або ситуацією материнства – відсутність на малюнку себе і/або дитини, заміна образу дитини і/або себе; відсутність спільної діяльності і контакту з дитиною; «схованість» дитини; ізоляція дитини; велика просторова дистанція між фігурами матері та дитини; фігури, зображені зі спини; відсутність у фігур обличчя, рідше – тіла; велика кількість додаткових предметів, їх неадекватно великі розміри.

4. Методика «Статеврольовий опитувальник Сандри Бем BSRI (Bem Sex-Role Inventory)

Аби дослідити зв'язок готовності до материнства із одним з можливих причинних аспектів, а саме із гендерною ідентифікацією, була застосована методика «Статеврольовий опитувальник Сандри Бем BSRI (Bem Sex-Role Inventory), який був створений професором Корнельського університету (США) Сандрою Ліпсиц Бем в 1971 році з метою емпіричного дослідження гіпотез, що виникли в рамках розроблюваної нею концепції андрогенії. З її точки зору, люди поєднують в собі як маскулітні, так і фемінні якості, що входило в різке

протиріччя з існуючими до 1970 року теоріями так званої гендерної відповідності, тобто необхідної відповідності психологічного статі біологічній.

Маскулінність і фемінність вважалися взаємовиключними, біполярними компонентами єдиної гендерної системи. Відповідно до цих поглядів, у людини певної статі, ймовірно, повинні бути чітко виражені або фемінні, або маскулінні якості, але ніяк не і ті, і інші одночасно. На противагу цій точці зору, С. Бем [6] в своїй концепції андрогенії висуває дві несподівані для свого часу гіпотези:

1) чимале число людей можуть володіти «дихотомічними» якостями, що виражають маскулінність і фемінність одночасно, тобто, поєднуючи, наприклад, такі полярності, як «напористість» і «піддатливість», «твердість» і «м'якість» і ін., що обумовлено необхідністю прояву різних форм поведінки в залежності від специфіки соціальної ситуації;

2) у індивідів з яскраво вираженими або маскулінними, або фемінними рисами настільки сувора диференціація за типом статевої ролі і ідентичності може супроводжуватися різким обмеженням діапазону форм поведінки, затребуваних життєвими обставинами.

Опитувальник складається із 60 рис та властивостей, що пропонуються досліджуваному на вибір в необмеженій кількості, наявність яких характерна йому (див. Додаток В). За умовами роботи з адаптованим варіантом опитувальника, для розрахунку коефіцієнта андрогенності необхідно:

1) нарахувати 1 бал за кожний збіг з «ключем»;

2) обчислити суми отриманих балів окремо за шкалами «маскулінності» (пункти 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58) і «фемінності» (пункти 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59) і визначити значення показників «маскулінності» і «фемінності» за формулами:

$F = (\text{сума балів за шкалою «фемінності»}) : 20;$

$M = (\text{сума балів за шкалою «маскулінності»}): 20;$

3) обчислити коефіцієнт андрогенності (IS) за формулою: $IS = (F - M) * 2,322.$

На підставі отриманих результатів після експериментів щодо опитувальника С. Бем визначає 5 типів статево-рольових аспектів я-концепції чоловіків і жінок:

- маскулінний тип;
- помірно маскулінний тип;
- андрогенний тип;
- помірно фемінний тип;
- фемінний тип.

Якщо величина отриманого індексу лягає в межах від -1 до +1, то робиться висновок про андрогенність, якщо індекс менший -1 – про маскулінність, якщо індекс більший +1 – про фемінність. У разі, коли індекс більший від +2,025, говорять про яскраво виражену фемінність, а якщо індекс менший -2,025 – про яскраво виражену маскулінність.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Отримані результати під час обробки дають змогу зробити конкретні висновки про категорію досліджуваних, їх особистісні характеристики.

Відбір 60-ти студенток відбувався шляхом відбору добровольців, що самі запропонували себе на роль досліджуваних. Справжня мета дослідження була відома випробовуваним від початку до кінця опитувань.

Першою був проведений опитувальник дитячо-батьківської емоційної взаємодії О. Захарової на визначення вираженості у дівчат певних параметрів емоційної взаємодії у системі «мати-дитина».

У ході аналізу результатів за опитувальником дитячо-батьківської емоційної взаємодії О. Захарової було враховане середнє значення у вибірці за усіма 11-ма параметрами (див. рис. 2.1).

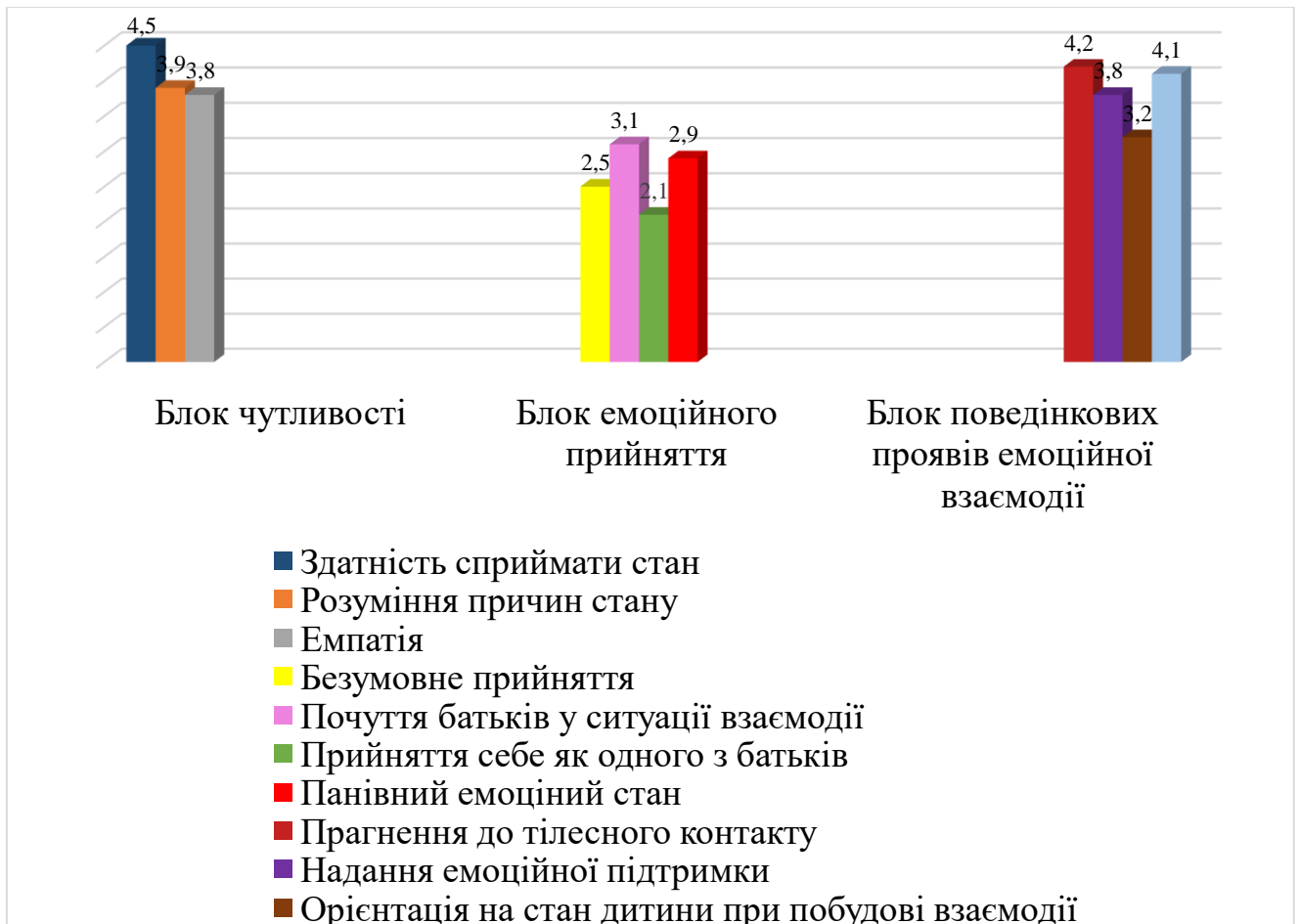

Рис. 2.1. Отримані показники емоційної сторони дитячо-батьківської взаємодії студенток за методикою Є. Захарової

При аналізі отриманих середніх даних можемо помітити тенденцію про наявність та розвиненість емпатійної сфери, чутливість до стану дитини та розуміння причин цього стану. Що стосується блоку поведінкових проявів емоційної взаємодії, то жоден середньостатистичний показник не є критичним, тобто досліджувані в середньому схильні до уміння впливати на чужий емоційний стан, гіпотетично у реалізації ролі матері постійно орієнтувались би на стан

дитини при побудові певної взаємодії, а також були б здібні надати певну емоційну підтримку власній дитині.

Проте показники за усіма параметрами блоку емоційного прийняття знаходяться в діапазоні критичних, що дозволяє зробити висновок про наступну ситуацію: досліджувані здебільшого не мають відчуття безумного прийняття своєї дитини, а також самого факту материнства, не приймають і себе у ролі матері, через що не характеризуються розвиненим почуттям материнства у ситуації взаємодії із можливою дитиною. Даний момент є опорним у нашому дослідженні, оскільки є ресурс для розвитку психологічної готовності до материнства, проте відсутнє основне – факт прийняття дитини і себе у реалізації материнської функції.

У якості проєктивної методики, яка б допомогла сформувати гештальт загальної ситуації у батьківських сім'ях досліджуваних та бачення себе і майбутньої дитини, була проведена методика незакінчених речень.

Було виявлено, що 75% студенток (45 дівчат) відповіли на запитання, що стосуються їх у ролі матері, таким чином, що можна зробити висновок про їхню неготовність. Так, наприклад, 40% досліджуваних (24 дівчини) продовжили речення «Я не знаю як бути у випадку...» наступним чином: «...якщо зараз я завагітнію» або «якщо б зараз мені довелось виховувати дитину». Завдяки продовженням речення «Я вважаю, що найважче у материнстві...» можна виділити ряд факторів, які вважаються досліджуваними як такі, які вони могли б вважати найважчими у виконанні ролі матері (див. рис. 2.2). У методику були введені також пункти, що стосувались батьків досліджуваних. 7 студенток (11,6%) продовжили речення «Думаю, що мої батьки...» «не підтримали б мене у материнстві», який свідчить про акцент досліджуваних на тому, що у випадку вагітності у них була б відсутня підтримка батьківської родини.

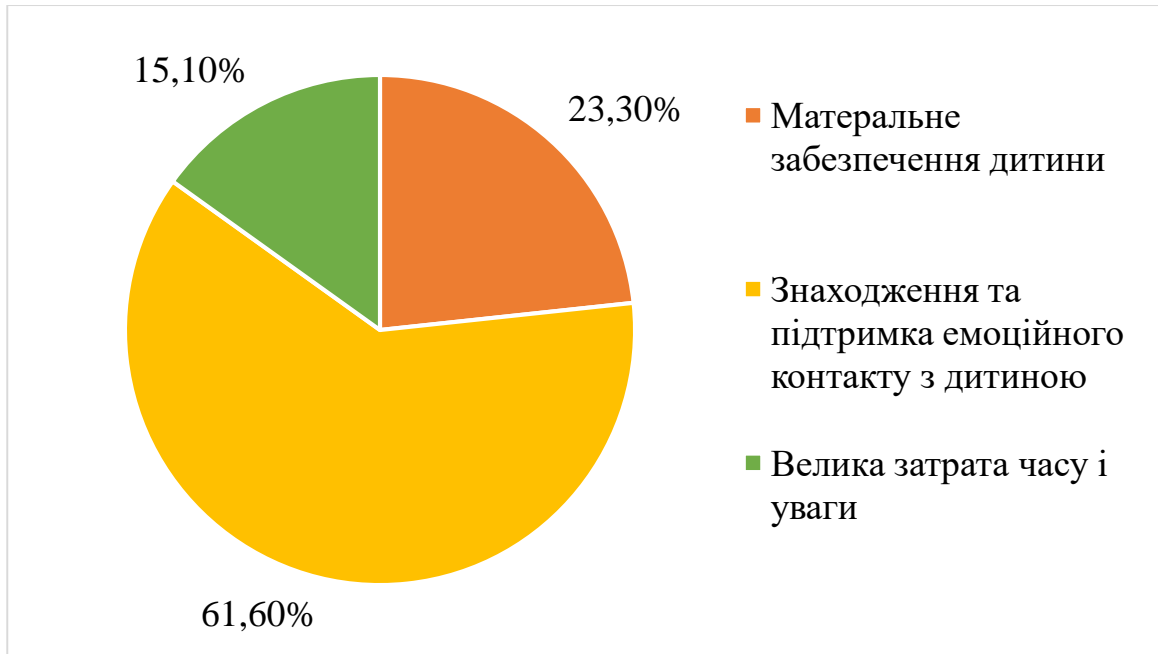

Рис. 2.2. Найважчі аспекти у вихованні дитини за думкою досліджуваних, %

Методика Г. Філіппової «Я і моя дитина» дозволив визначити відсоткове відношення наявності чотирьох симптомокомплексів (див. рис. 2.3), які характеризуються різними рівнями прийняття чи тривожності перед фактом материнства.

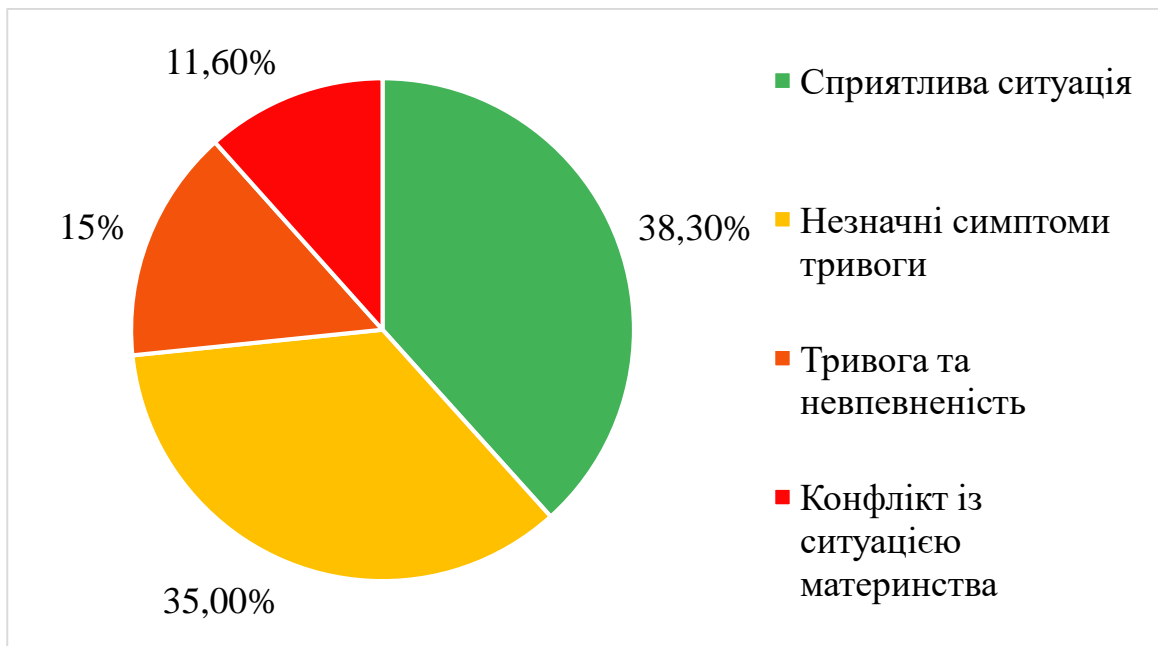

Рис. 2.3. Відсотковий розподіл симптомокомплексів за Г. Філіпповою, %

Більша частина досліджуваних (38,3%) зобразили себе та дитину за наступним паттерном: мати, дитина, наявний тілесний зв'язок між персонажами або спільна діяльність, промальовані обличчя, природні розміри та відсутність замінів або інших об'єктів. Дані малюнки характеризують цілком сприятливу ситуацію. 35% досліджуваних характеризуються незначними симптомами тривоги, що можуть бути спричинені наявністю відчуття невпевненості. Така група зобразила наступне: мати, дитина або у візку, за який тримається мама, або поряд із матір'ю за руку; 2 дівчини зобразило поряд чоловіка, що є сигналом про певну невпевненість у власній самостійності. Дівчата, що характеризуються наявністю тривоги та невпевненості надали своїм малюнкам наступні особливості: дистанція між матір'ю та дитиною без тілесного контакту, деякі малювали поряд власну матір, що свідчить про відсутність власної психологічної сепарації від мами, яка перешкоджає готовності до материнства та певного рівня самостійності; на деяких малюнках мати та дитина були зображені схематично без обличчя. Критична група (11,6%), що характеризується конфліктністю із ситуацією материнства, малювала дитину ізольованою чи прихованою – або в ліжечку, або у візку, де не було потреби промальовувати тіло і обличчя; малюнки даної групи також характеризувались відсутністю будь-якого контакту матері із дитиною, а одна дівчина зобразила замість дитини власну кішку.

Загалом ситуація не є цілком сприятливою, оскільки лише третина досліджуваних характеризується позитивним ставленням до ситуації материнства.

Також була проведена методика на визначення гендеру особистості студенток за допомогою статево-рольового опитувальника С. Бем. Результати були неочікувані, оскільки гіпотетично планувалось після проведення першої методики на визначення гендеру поділити вибірку на дві групи за критерієм «маскулінність/фемінність», проте гендерний розподіл відбувся інакшим чином (див. рис. 2.4).

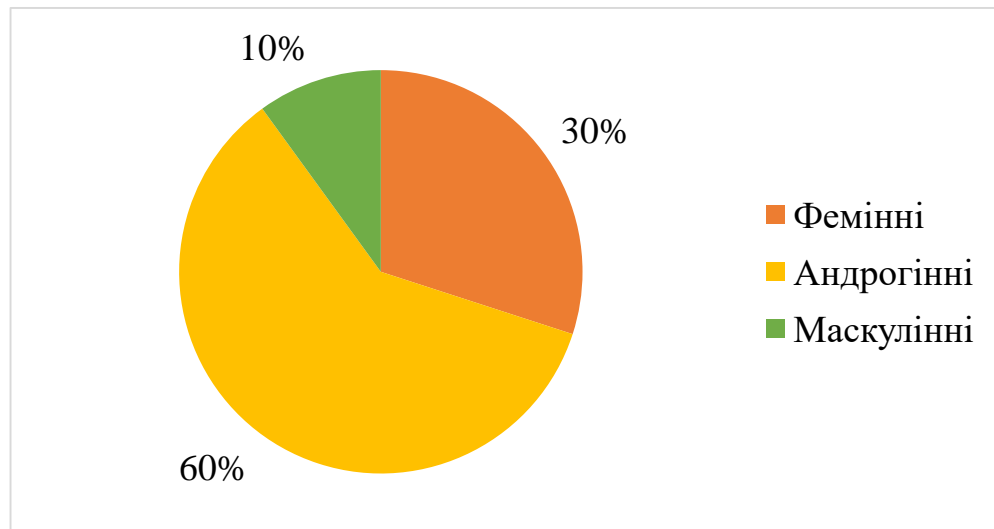

Рис. 2.4. Гендерний розподіл досліджуваних студенток, %

Фемінних осіб у вибірці було лише 30%, які становлять 18 дівчат, маскулінні студентки склали 10% від усієї вибірки (6 людей), та найбільшу частину (60%, тобто 36 осіб) склали особистості, що характеризувались андрогенністю.

Після проходження даної методики можна зробити висновок про поширення андрогенності серед сучасних студенток, а також лише малу кількість маскулінних дівчат. До того ж жодна особа не мала гострої вираженості маскулінного чи фемінного гендеру, оскільки усі бали коливались в межах від -1.044 до +1.044. Та під час проведення постінтерв'ю із досліджуваними, деякі з них зізнавались, що вважали себе повністю фемінними, хоч і боялись протилежного результату.

Отже, впродовж емпіричного дослідження даної теми нами було використано чотири методики, що дозволяють встановити гендерну належність особистості студенток, а також оцінити середній рівень психологічної готовності до материнства серед студенток. Отримані дані вказують на те, що більшість студенток є андрогінними за гендерною диференціацією та зовсім не готовими до материнства.

Перспективою нашого дослідження вбачаємо подальший аналіз зв'язку із феноменом психологічної готовності до материнства та категорією домінуючого гендеру, проведення кореляційного аналізу та використання отриманих результатів у створенні програми психологічної готовності до виконання материнської ролі.

Висновки до II розділу

Завдяки проведеному емпіричному дослідженні вдалося встановити, що сучасні умови, а саме повномасштабна війна, фінансові проблеми сімей впливають на готовність жінок народжувати, провокують різноманітні страхи, стрес, тривогу, депресії та емоційні зриви, які стають причинами неготовності молодих жінок до материнства. Тому доцільно створювати та проводити тренінги, які б допомагали жінкам відпрацьовувати необхідні вміння та навички, послабили стрес та силу страхів, тим самим допомагаючи справлятися з тиском, з яким вони стикаються.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО МАТЕРИНСТВА

3.1. Консультативно-тренінгова програма шляхів оптимізації психологічної готовності студентської молоді до материнства

З метою підготовки молоді готовності до сімейного життя, до материнства і формування вміння конструктивного вирішення та подолання майбутніх подружніх конфліктів доцільно використовувати активні методи навчання, зокрема, тренінги.

З ціллю формування у молодих людей уявлень про майбутню родину перш за все варто навчити їх [43]:

- з повагою ставитися до себе, до людей протилежної статі;
- чітко розуміти і вербалізувати свої почуття;
- не створювати конфліктні ситуації, вирішувати міжособистісні конфлікти, вміти взаємодіяти з протилежною статтю;
- навчити більш глибокого, розуміючого й вільного спілкування з протилежною статтю;
- вивчення, ознайомлення молоді із знаннями щодо функції сім'ї;
- усвідомлене визначення особливостей установок на сімейне життя: визначення ролі чоловіка та жінки в сім'ї;
- закріпити нові форми поведінки щодо майбутнього функціонування в сімейному житті;
- формування відповідального ставлення до батьківства в майбутньому [43].

Для вирішення цих завдань було розроблено тренінгову, яка складалась із двох взаємозалежних тематичних блоків.

Метою якого є: формувати психологічну готовність та компетентність, щодо різних особливостей в майбутній сім'ї, формувати певний здоровий спосіб життя через роз'яснення залежності сексуальності, підвищення відповідальності в майбутніх сімейно-шлюбних відносин. Даний проведений тренінг містить в собі 11 вправ, тривалість яких 1 година 30 хвилин.

1. Вступ

Тема нашого сьогоднішнього заняття є тренінг «Готовність до сімейного життя». Як теоретичний так і практичний предосталений матеріал сьогодні, має формувати психологічну компетентність щодо психологічних особливостей взаємин в майбутній сім'ї, роз'яснення та пояснення факторів які можуть провокувати та призводити до розлучень в сім'ї, формування підвищення відповідальності молоді у шлюбі. Наш тренінг буде складатися сьогодні з трьох блоків: вступний, основний та заключний. Саме під час вступного блоку, ми маємо прийняти правила тренінгу та вправу «Ознайомлення». Під час основного блоку, ми дізнаємось поняття «готовність до сімейного життя», ознайомимось з факторами які можуть призвести до розлучення тощо. Під час заключного блоку, буде підсумовано все заняття.

2. Вправа «Правила»

Мета: установити атмосферу довіри та співпраці між учасниками тренінгу.

Учасникам тренінгу пропонується кілька правил, які вони потім доповнюють. Дані правила виписуються маркером на великий аркуш паперу, вивішуються на видному місці. Таким чином, кожен учасник буде (нижче приблизний перелік правил):

-доброзичливий

-терпеливий

- ввічливий
- тактовний
- конструктивний
- коректний
- говорити по темі, лаконічно
- дотримання правил тренінгу

3. Вправа «Ознайомлення»

Мета: сприяти згуртованості групи, створити доволі комфортну атмосферу.

Пропонується учаникам об'єднатись в пари. Протягом 3х звинин взяти інтерв'ю один в одного. Орієнтовані запитання для інтерв'ю:

- Життєве кредо учасників
- Три найулюбленіші людини
- Заповітніша мрія

Далі відбувається почергове або за бажанням представлення учасників тренінгу.

3. Проінформування «Зрілість до сімейних відносин»

За останні роки в Україні помітно зросли кількості розлучень, збільшення кількості народжуваності дітей поза шлюбом, зріст кількості цивільних шлюбів та часткова а іноді і повна відсутність важливих знань у молоді щодо сімейно-шлюбних відносин. Все це активізувало проблему підготовки, зрілості та створення молоді сім'ї, особливо студентів до майбутнього відповідального шлюбу, як основну проблему розвитку майбутнього суспільства. Багаточисленні дослідження психологів, соціологів, педагогів говорять про те, що стабільна щаслива сім'я може бути створена при певній готовності молодої сім'ї до сімейного життя. Дослідження сучасної сім'ї, говорять про те що недостатній рівень особистісної зрілості подружжя. Сучасна молодь визнає цінності сімейного життя, відповідально ставиться до створення сім'ї, прагне до незалежного

матеріального забезпечення сім'ї. Слід зазначити, що найбільш значущим для юнаків є забезпечення в сім'ї спокійного душевного комфорту, взаємин поваги та любові, народження та виховання дітей в майбутньому. Проте, відсутність статевої ролі, як чоловічої так і жіночої ідентифікації, гармонійної взаємодії всередині сім'ї негативно відбивається на функціонуванні новостворених сімей і являються чинником розпаду сімейно-шлюбних структур в майбутньому. Згідно за даними результатів досліджень можна зазначити, що зрілість до шлюбу серед юнаків та дівчат вік яких становить 17-22 в нашій країні є невеликою. Головними причинами, на мою думку, цього є по-перше, вікові особливості (за статистикою багатьох досліджень, вважається що оптимальним віком вступу в шлюб є 20 років); по-друге, соціально-матеріальне становище (впевненість в завтрашньому дні молодого подружжя). Можна припустити, що це пов'язано із сучасним економічним становищем в країні та світовою економічною кризою. Запитання до учасників тренінгу: Як можливо використати цю інформацію в житті?

4. Розминка-гра «Шнурівка»

Мета даної гри є усвідомлення шкідливості негативних звичок; підвищення усвідомлення відповідальності кроку в житті – створення сім'ї в майбутньому. Перш ніж щоб почати ми маємо зважити всі «за» і «проти». Зараз ми розмістившись по колу, будемо по черзі говорити за і проти вживання алкоголю та паління. Учасники розмістившись в два кола: внутрішнє коло має говорити аргументи «за» і «проти» паління, зовнішнє коло аргументи «за» і «проти» алкоголю. Ведучий кидає внутрішньому колу – пропонуючи аргумент і кидає зовнішньому колу, це продовжується поки не закінчаться аргументив якогось із кіл. Дана гра може проводитись дуже чітко та структуровано як шнурівка.

Після гри можливе подальше обговорення із питаннями:

- 1) Які аргументи вас здивували, були несподіваними та новими?

2) Що ви обрали нового саме для себе?

5. Вправа «Зв'язок»

Вміти знаходити виходи із конфліктних ситуацій, для проведення данної вправи, необхідно поділитись на пари. Використовуючи невербальну мову (міміку та жести), розіграти міні-виставу. А-хлопець хоче піти на футбол з друзями Б-його дівчина хоче піти в кінотеатр.

Питання:

1) Чи вдалось вам зрозуміти один одного (та знайти компроміс)?

2) Що допомогало, а що заважало зрозуміти один одного?

6. Гра розминка «Цілісність»

Мета: тренує навички спільної діяльності команди. Доволі ефективно та позитивно завершення тренінгу. Учасники діляться на дві міні-групи, по дві особи, та видається газетній аркуш. Озвучується інструкція: Вам треба стати на папір на говорити «Ми одне ціле!» Після виконання завдання, папір складається вдвоє та повторюється дія. Завдання групи – розміститися на маленькому згорнутому листі зв словами «Ми одне ціле!» [22].

8. Вправа «Прижок».

Мета: показати роль цілей в життєвих досягненнях людини. Обладнання: крейда. Обирається один учасник, він підходить до стіни. Йому дають крейду і інструкцію: «Підпригни, будь ласка». Тренер відмічає на стіні крейдою висоту, до якої допригнув учасник. Після цього йому дають крейду іншого кольору і наступну інструкцію: «Підпригни, будь ласка, якнайвище. Намагайся дотягтися до стелі. І відміть крейдою те місце, до якого допригнеш». Порівнюється перші і друга відмітки. Час: 10 хв.

Рефлексія: Чи відрізняється висота, на якій поставлені відмітки? Яка відмітка вище, перша чи інша? Що повпливало на висоту відмітки? Покращила чи

погіршила результат поставленна ціль? Як ви думаєте, в житті так само відбувається?

9.Вправа «Вибір цінностей»

Мета: усвідомлення власної системи цінностей. Я пропоную зорієнтуватися на влідсній системі життєвих цінностей. На плакаті записано життєві цінності. Виберіть 10 найважливіших особисто для вас та запишіть на аркуші. Плакат «життєві цінності»:

- Здоров'я

- Вірні друзі
- Сім'я
- Кохання
- Пізнання та інтелетуальний розвиток
- Самоактуалізація
- Самовдосконалення (фізичне і духовне), особистісний розвиток
- Щасливе сімейне життя
- Розваги
- Активне та сповнене діяльністю життя
- Впевненість в собі; внутрішня гармонія
- Самостійність: свобода, незалежність в думках і діях
- Друзі

10.Вправа «Мотивація»

Мета: провести аналіз мотиваційної сфери особистості; розвиток мотивації самоудосконалення та самоактуалізації

Час:1,5год Обладнання: гарний настрій. Обговорення того, як змінилося життя кожного з учасників після минулого заняття тренінгу. Визначення результатів тренінгу та обговорення побажань щодо даного заняття.

Практична частина (1 год. 10 хв) – Групова дискусія «Значення мети в житті людини» (вираження особистого бачення та думок учасники тренігу) -Вправа «Лист з майбутнього» (40 хв) Найважчі проблеми буває легше вирішувати, якщо людина вміє впевнено і оптимістично дивитися в майбутнє. У цій вправі слід поглянути на своє справжнє із благополучного майбутнього, в якому сьогоднішні проблеми вже давно знайшли своє рішення. Я хочу запросити вас на своєрідний сон наяву. Уві сні ми можемо легко і просто переміщатися в часі - перелітати в минуле, в майбутнє, знову повертатися в сьогодні і тощо. Причому наше несвідоме робить все це з грацією фігуриста, що малює на дзеркальній поверхні льоду химерні візерунки. Уявіть собі, що ваше несвідоме переміщається на кілька років в майбутнє, наприклад, на два роки, на п'ять чи десять років і з цієї точки майбутнього коментує ваше сьогоднішнє життя, ваші поточні обставини і проблеми. Воно відкриває вам, як ваше життя буде складатися далі. Ви можете побачити, як ви вирішили свої сьогоднішні проблеми, коли це сталося, або дізнатися, який шлях ви обрали для того, щоб обійти проблему, не піддається вирішенню. З якогось моменту в майбутньому напишіть собі листа, що малює панораму вашої подальшому житті, де сьогоднішні тривоги давно перетворилися на твердий ґрунт завтрашнього дня. Поставте дату, не забудьте написати звернення і підписатися» (на дане завдання дається 30 хвилин) [24].

11. Вправа «Приорітети»

Мета: визначити провідні риси, які на думку студентів, має володіти майбутній супутник життя. Учасникам пропонується назвати риси характеру уявного майбутнього супутника життя (записуються риси на плакаті). Надалі ці всі якості розміщуються відповідно до їх значущості, найчастішу підкреслюються маркером, далі зачитуються ще як результат колективного вибору групи. Тренер коментує різноманітність вимог, які висуває молодь до один одного, важливість

моральних якостей, які визначаються як пріоритетні. Питання до учасників: Як складно було вам виконувати цю вправу?

12. Підсумування (рефлексія)

1) Чи сподобався тренінг?

2) Що було найважливішим, а що ні?

3) Чи буде щось, що ви будете використовувати в повсякденному житті?

Що?

4) Які знання ви отримували після виконання вправ тренінгу?

Отже, після проходження даного тренінгу, ми навчилися формувати психологічну готовність та компетентність щодо готовності до шлюбу, особливостей становлення взаємин в майбутній сім'ї, ознайомились з основними факторами які можуть в подальшому впливати на розпад сім'ї, навчитися формувати здоровий спосіб життя, та визнати його важливість, можливості батьківства від наявності шкідливих звичок, наголосити на відповідальності при створення сім'ї [32]. Також, слід зазначити, що психологічний тренінг, мета якого полягала в підвищенні готовності та зрілості молоді до сімейного життя, покращення рівня взаємодії в стосунках молодої пари, прийняття свого партнера таким, як він є, була реалізована успішно. Адже з покращенням емоційної взаємодії з майбутньою парою, бажанні сприймати емоційний стан свого партнера, шукати компроміси і взаєморозуміння з, дасть змогу майбутньому молодому подружжю краще і якісніше реагувати на ситуації, які виникають у подружньому житті (особливо на початкових етапах життєвого циклу сімейного життя) та знаходити найбільш конструктивні способи поведінки задля збереження сім'ї.

3.2. Особливості формування психологічної готовності юнаків та дівчат до майбутнього сімейного життя

Готуючись створити сім'ю, молодь повинна пам'ятати про те, що сімейне життя – це не тільки певна втілення та реалізація ідеальних уявлень про шлюб, які утворилися у молодих людей до шлюбу, але і реальне життя двох, а пізніше й кількох людей, при всій його складності і багатогранності [40]. Створення сім'ї є найвідповідальним кроком, який людина здатна робити у своєму житті і потребує від неї особистої зрілості. Впершу чергу, це стосується готовності брати на себе відповідальність за інших людей (членів сім'ї). Подружньо-сімейне життя включає: укладання угод між один одним, компроміси і, звичайно, подолання труднощів та вирішення конфліктів. Якщо не відбудеться взаємної адаптації, то подружжя стає на шлях розлучення навіть за наявності сильних любовних почуттів і необхідних матеріальних і житлових умов [49]. Отже, молоді люди повинні чітко уявляти те, яким має бути їхнє майбутнє подружнє життя і відповідним чином готуватися до нього, особливо у дошлюбний та передшлюбний періоди. Для полегшення такої роботи сля проведення тренінгу нами для студентів було розроблено певні практичні рекомендації щодо самостійної підготовки до створення сім'ї. Готовність та зрілість до шлюбу і сімейного життя передбачає не лише бажання закоханих постійно бути разом, а й відповідальність і серйозні зобов'язання [42].

У зв'язку з тим, що підготовка до шлюбу молодого покоління є завданням цілого комплексу соціальних інститутів (сім'я, охорону здоров'я, освіту, релігія), галузей знань (психологічне просвітництво, юридична та економічна грамотність) нижче представлені загальні рекомендації та напрям діяльності в вирішенні даної соціально-психологічної проблеми [27].

Існує безліч напрямків щодо формування психологічної готовності юнаків та дівчат до майбутнього сімейного життя. Акцент в роботі з молоддю слід робити

на формування об'єктивного розуміння ролі сім'ї та шлюбу в соціумі. Це пов'язано також і з особливостями формування в юнацькому віці шлюбно-сімейних установок і з орієнтацією на укладення шлюбу і створення сім'ї [21].

У процесі підготовки до сімейного життя слід виховувати у молодих людей певний моральний комплекс, тобто вони повинні бути готові прийняти на себе нову систему обов'язків, пов'язану з партнером, розподілити ролі між чоловіком та дружиною, бути готовими до міжособистісного спілкування і співпраці, навчитись узгодженості у подружньому житті. Молоді люди навчаються готовності до самопожертви заради партнера, що передбачає здатність до відповідної діяльності, розвивають у собі емпатійні якості, здатність до відчуття іншого та співпереживання йому [32].

У період юності рішення про вступ в шлюб прямо пов'язане з мрією і з прагненням юнаків і дівчат до тривалої інтимності, як духовної, так і фізичної. У цьому випадку сім'я буде виступати як подружжя, а також створюватиме умови до прояву почуттів любові й людяності. У перші роки спільного життя в шлюбі, а також безпосередньо перед вступом у шлюб, у молодих людей проявляється орієнтація на шлюб у вигляді особливої цінності. Поступово, через деякий час, у подружжя з'являється потреба в дітях. Ця потреба не регламентована певними термінами (тобто немає чітких часових меж її появи) і реалізується через ролі батьківства і материнства, тобто через обов'язки, що виникають у чоловіка і жінки при появі дитини [3].

Крім цього, комфорт в сімейному житті проявляється через такі побутові моменти, як уміння грамотного ведення спільного домашнього господарства її членами (подружжям, далі – подружжям і дітьми), домашнє харчування, чистота в одязі та взутті, комфортне житло і тощо.

Подружжя і сімейне життя забезпечують молодим людям регулярне статеве життя один з одним. Тут є важлива перевага – це постійний і надійний статевий

партнер, що у свою чергу гарантує профілактику хвороб, що передаються статевим шляхом (ВІЛ–інфекція та венеричні захворювання). Обов'язковою умовою шлюбу як психологічних відносин між людьми різної статі є як моральність, так і вибірковість в плані 39 еротичної любові. Саме така любов створить елемент моральності в шлюбі, зробить його соціальним і дасть здатність стати основою для репродуктивної функції сім'ї. Кожен з подружжя і батьків повинні бути відповідальні один перед одним і перед суспільством обумовлюють характер міжособистісних стосунків у сім'ї: чоловік–дружина, батько / мати–дитина. Резюмуючи, можна сказати, що ще одним важливим аспектом при підготовці молоді до сімейного життя є установка й орієнтація на народження дітей, формування розуміння сім'ї як основного джерела відтворення і виховання нових поколінь [23, 33].

В ході життя діти переймають від старших поколінь безліч знань і установок про відносини з протилежною статтю, засвоюють норми поведінки в сім'ї, отримують знання про роль чоловіка і жінки в шлюб та сім'ю. Це сприяє формуванню в ранньому віці таких якостей, як почуття товариства і дружби, поняття честі та гідності [50]. Все це допомагає сформувати й ідеалізувати уявлення про любов, шлюб та сім'ю як про союз, де проявляються високі людські почуття. Подібні установки дуже актуальні, проте проблема полягає в тому, що при нинішньому розвитку суспільства і технологій в ньому, звичайні механізми передачі таких знань тільки через сім'ю недостатні [32, 43].

Отже, важливе місце у вихованні молодих людей повинно відводитися школі, а також виховання повинно прийняти систематичний характер в самій родині. Таким чином, будуть закладатися основи майбутньої сім'ї, формуватися позитивне ставлення до виконання подружніх і батьківських обов'язків і вихованню дітей. Виховання майбутнього сім'янина йде через вплив різноманітних соціально–психологічних і педагогічних чинників. Сам процес

виховання молодшої людини, як і всі подібні процеси, являє собою складну систему виховних взаємодій. Ці взаємодії можуть носити як хаотичний характер, так бути цілеспрямованими. Ключове значення в цих взаємодіях відводиться не тільки впливу на молодшу людину, а й відповідна реакція, що отримується при цьому впливі. Ця реакція так само змінюється і розвивається. Тому цей момент виховання не можна залишати без уваги при організації роботи з молоддю. Таким чином, підготовка юнаків і дівчат до майбутнього шлюбу і сімейного життя є сукупністю всебічних взаємодій молодшої людини з батьками, викладачами та іншими оточуючими елементами суспільства. В результаті цих взаємодій у юнака формуються знання про особливості шлюбно-сімейних відносин, розвиваються відповідні почуття і позиція з цього питання, а так само відповідне ставлення й уявлення, пов'язані з готовністю до шлюбу і створення сім'ї [8; 9].

Аспекти: загальносоціальний, моральний, психологічний, правовий, господарсько-економічний, естетичний, інтимно-сексуальний. Всі вони тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного, мають за мету формування хорошого сім'янина [32]:

- Загальносоціальна підготовка молоді до сімейного життя передбачає завершення освіти, здобуття професії, початок самостійної трудової діяльності. З цим нерозривно пов'язана соціально-економічна зрілість до шлюбного життя, ціль якої направлена в можливість молодих людей самостійно матеріально забезпечити себе і свою сім'ю, і усвідомлення ними відповідальності за партнера, за сім'ю, за дітей. Загальносоціальна підготовка передбачає також ознайомлення молоді із суспільною сутністю шлюбно-сімейних стосунків, із значенням сім'ї в житті людини і суспільства, соціальними ролями подружжя і батьків.
- Моральна підготовка до сімейного життя передбачає формування готовності будувати сім'ю, серйозного ставлення до шлюбу, почуття відповідальності, доброти, чуйності, обов'язку, терпеливості, турботливості. •

Правова підготовка до сімейного життя має на меті ознайомлення молодих людей з основними положеннями сімейного права

- Господарсько-економічна підготовка до сімейного життя передбачає формування умінь і навичок економічного і господарського характеру, необхідних у домашньому побуті: ведення домашнього господарства, рівномірний розподіл обов'язків між членами сім'ї, подолання хибних установок щодо поділу домашньої праці на жіночу і чоловічу, планування і дотримання сімейного бюджету тощо.

- Естетична підготовка молоді до сімейного життя зорієнтована на формування уявлень про естетичну культуру сім'ї, ознайомлення з естетикою міжстатевих стосунків, основами етикету у взаєминах чоловіка і жінки; на виховання поваги до сімейних традицій, бажання їх примножувати, вміння організовувати сімейні свята. У її процесі формуються правильні уявлення про естетику побуту, з'являється бажання вносити прекрасне у свій побут, розвивається хороший смак (вміння одягатися, користуватися прикрасами, косметикою). Дуже важливо, щоб студенти усвідомили значення мистецтва в житті сім'ї, що допоможе їм цікаво організовувати дозвілля та відпочинок людини.

- Психологічна підготовка до сімейного життя спрямована на формування здатності розуміти іншу людину, підтримувати її і психологічно розвантажувати. А це передбачає виховання в собі таких якостей, як емпатія (здатність співпереживати), емоційна гнучкість, розуміння потреб партнера, вміння пристосуватися до його звичок, особливостей характеру. Важливим також є вміння створювати спокійний морально-психологічний клімат в сім'ї, готовність підтримувати обстановку радості, бадьорості й оптимізму, здатність регулювати складні конфліктні ситуації. Цій меті підпорядковано розвиток психологічної привабливості особистості, її здатності до контактів з іншими людьми, вміння спілкуватися і співпрацювати.

- Інтимно-сексуальна підготовка полягає у формуванні в молоді певного рівня сексуальної культури. Важливим її елементом є емоційне багатство особистості, вміння надавати своєму почуттю різних відтінків, здатність до переживання насолод, віднайдення засобів вираження почуття кохання. Одним з невід'ємних атрибутів сексуально вихованої людини є дотримання нею гігієнічних вимог.

- Підготовка молоді до виконання материнських і батьківських функцій передбачає освоєння нею репродуктивної функції сім'ї. Це усвідомлення ролі дітей у подружньому житті, їхнього впливу на родинне життя: діти урізноманітнюють і збагачують міжособистісні стосунки, розширюють сферу інтересів і потреб сім'ї, дають батькам емоційне задоволення самою своєю появою на світ, а відтак – своїми успіхами задовольняють почуття материнства і батьківства, підносять престиж сім'ї як мікроосередка суспільства [32].

Перед молодим подружжям постають такі завдання [21]:

- посилити емоційний зв'язок у подружній підсистемі;
- досягнути фінансової та матеріальної незалежності від батьків;
- зберегти емоційний контакт з батьківською сім'єю;
- встановити оптимальний баланс близькості та віддаленості;
- з'ясувати круг осіб, які будуть допущені в сім'ю;
- засвоїти подружні обов'язки;
- узгодити систему цінностей, а також особисті та сімейні цілі;
- з'ясувати сфери відповідальності та розподілити обов'язки;
- пройти сексуальну адаптацію один до одного;
- стосунки зі шлюбним партнером;
- умінням спланувати народження здорової та бажаної дитини (уникати небажаної вагітності, попереджати захворювання статевої системи, вибрати сприятливий час для народження дитини) [21].

Характерні ознаки сприятливого сімейного мікроклімату – згуртованість членів сім'ї, доброзичливість, почуття захищеності, терпимість, взаємна повага, взаємодопомога, чуйність, співчуття, прагнення допомагати один одному, співпереживання, відповідальність за сім'ю та кожного її члена.

Велике значення для психологічного клімату сім'ї має доброзичливе внутрішньосімейне спілкування, бажання завжди почути та зрозуміти один одного. Сімейний мікроклімат, на який впливають стійкий позитивний емоційний настрій, взаєморозуміння, взаємодопомога, доброзичливість, позначається на настрої членів сім'ї, загальному стилі їхнього життя. Взаєморозуміння в шлюбі передбачає взаємоповагу чоловіка та дружини, їхню здатність точно розуміти один одного, ставати на точку зору партнера, розуміти причини й цілі його вчинків. Щодо взаємодопомоги у шлюбі, то вона виявляється в здатності правильно і своєчасно реагувати на слова, на прохання, надавати допомогу у важких ситуаціях, в умінні разом відпочивати, знімати напругу, втому, стрес [42].

Крім цього, студенту важливо знати, що ознаками стабільної сім'ї є:

- наявність житла та належних побутових умов;
- задоволеність подружжя розподілом господарсько-побутових обов'язків в сім'ї;
- відсутність фінансових труднощів; здоров'я всіх членів сім'ї;
- взаємна довіра та повага між членами сім'ї;
- взаємодопомога та взаємопідтримка між членами сім'ї;
- відповідність поведінки членів сім'ї очікуванням кожного з них;
- високий рівень емоційної взаємодії подружжя;
- відсутність ревнощів; відсутність зловживань спиртними напоями та іншими шкідливими речовинами;
- задоволеність членів сім'ї результатами сімейно-шлюбної взаємодії.

Побудувавши стабільну сім'ю, людина має можливість отримати психологічний захист та розрядку, особливо у важкі періоди життя. Допмагаючи іншим, кожен член сім'ї має можливість отримати таку допомогу й сам [21].

Отже, молодим людям для ефективної самостійної підготовки до створення сім'ї важливо: засвоїти основи шлюбу та сім'ї; знати особливості підбору майбутнього шлюбного партнера; усвідомлювати важливість своєї ролі як суб'єкта розвитку власної психологічної готовності до створення сім'ї.

Висновки до III розділу

У третьому розділі даної роботи ми розробили тренінг, за допомогою якого можна формувати психологічну готовність та компетентність щодо готовності до шлюбу, особливостей становлення взаємин в майбутній сім'ї, ознайомились з основними факторами які можуть в подальшому впливати на розпад сім'ї, навчитися формувати здоровий спосіб життя, та визнати його важливість, можливості батьківства від наявності шкідливих звичок, наголосити на відповідальності при створення сім'ї.

Виховання майбутнього материнства йде через вплив різноманітних соціально-психологічних і педагогічних чинників. Аспекти формування готовності до материнства: загальносоціальний, моральний, психологічний, правовий, господарсько-економічний, естетичний, інтимно-сексуальний. Ознаками сприятливого сімейного мікроклімату, згуртованості членів сім'ї є: доброзичливість, почуття захищеності, терпимість, взаємна повага, взаємодопомога, чуйність, співчуття, прагнення допомагати один одному, співпереживання, відповідальність за сім'ю та кожного її члена.

ВИСНОВКИ

На основі комплексного теоретичного та емпіричного вивчення психологічної готовності студентів старших курсів до материнства, можна зробити такі висновки:

1. Феномен материнства мало досліджений в рамках наукової психології. Проте одним з завдань нашого дослідження було формування дефініції такого поняття як материнство. Для цього нами було розглянуте поняття материнства відповідно до поглядів науковців у сучасній психологічній науці. На базі аналізу та синтезу теоретичної інформації розуміємо материнство як психосоціальне явище, що полягає у наявності біологічної сторони (вагітності, вигодовування, тощо) та соціального статусу виконання виховної ролі із психологічним станом усвідомлення власної відповідальності за життя та розвиток нової особистості у ході задоволення певного ряду власних мотивів.

2. Нами була здійснена спроба якнайширше розкрити феномен психологічної готовності до материнства та розглянути чинники, які впливають на це. Психологічна готовність до материнства передбачає не лише можливість матеріального забезпечення дитини, а й наявність відчуття відповідальності та обов'язку за фізичне, ментальне та матеріальне благополуччя дитини; наявність впевненості у власній підготовленості, емоційного прийняття ситуації материнства, компетентність у реалізації даної ролі (оперування усіма потрібними навичками, вміннями, що стосуються догляду за дитиною).

3. Маючи теоретичну базу та методологічний інструментарій ми провели дослідження на групі студенток, як представників сучасної молоді та широкий аналіз результатів власного емпіричного дослідження, підкріплений діаграмами отриманих даних; був досліджений загальний рівень готовності до виконання ролі матері та індивідуальні психологічні особливості, як належність до певного гендеру, як соціальної категорії, та особливості батьківської сім'ї. Нами було

використано чотири методики у ході дослідження, які дозволили зробити основні висновки:

- більша частина досліджуваних була психологічно не готова до материнства;
- суть такої неготовності полягала у неприйнятті себе у ролі матері та можливого материнства;
- більша частина досліджуваних була визначена як андрогенна за гендерним розподілом;
- невеликий відсоток складала частка фемінних студенток, які є більш готовими до реалізації материнської ролі;
- у критеріальних діапазонах усіх досліджуваних параметрів та результатів проведених методик знаходяться студентки із маскуліним набором рис.

4. Головною метою емпіричної частини дослідження було визначення рівня психологічної готовності студенток до материнства та знаходження її причинно-наслідкового зв'язку із категорією гендеру, до якої належать окремі студентки. У ході дослідження на базі наших результатів склало труднощі відслідкувати виражений зв'язок між явищем готовності до виконання ролі матері із такою категорією як гендер, проте була виявлена певна взаємозалежність між належністю до маскулінного, фемінного чи андрогенного типу особистості та фактом емоційного прийняття/неприйняття факту можливого материнства та себе у ролі матері.

5. З метою підготовки у молоді готовності до сімейного життя, до материнства і формування вміння конструктивного вирішення та подолання майбутніх подружніх конфліктів нами було розроблено консультативно-тренінгова програма шляхів активізації психологічної готовності молоді до материнства, яка є ефективною для роботи з такою категорією клієнтів. Оскільки психологічна готовність до материнства залежить як від жінок, так і від

чоловіків, у подальших дослідженнях вбачаємо за доцільне вивчення уявлень про роль самореалізації жінки в подружньому житті.

Отримані результати проведеного дослідження можуть успішно використовуватись у практичній роботі психологічної служби з метою надання професійної допомоги жінкам у розвитку позитивного мислення, підвищенню мотиваційного рівня до материнства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва Т. В. Сімейна психологія: навч. посібник. Харків: Мова, 2004. 244с
2. Гридковець Л. М. Світ подружнього життя. Навчально-практичний посібник. Київ, 2004. 169 с.
3. Грицюк І. М., Магдисюк Л. І. Психологічний супровід та консультування сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями розвитку (системний підхід). *Перспективи та інновації науки. Електронний журнал*. 2022. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/1149/1146>
4. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників: Автореф. дис. канд. психол. наук / НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.
5. Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 17 с.
6. Дмитрієнко А. К. Соціально-психологічні фактори стабільності шлюбу в перші роки подружнього життя: дис. канд. психол. наук. Київ, 1989. 177 с.
7. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості готовності до шлюбу сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 1. С. 95-105. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/24336>, <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp 2019 1 12>.
8. Дьоміна Г. А. Розвиток особистісної зрілості старшокласників щодо подружнього життя : дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Г. А. Дьоміна; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 310 с.
9. Дьоміна Г. А. Психолого-педагогічний розвиток особистості майбутнього сім'янина: Методичні рекомендації для роботи практичних

психологів. Київ: НПУ ім.М. П. Драгоманова, 2011. 70 с. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13296>.

10. Дьоміна Г.А. Становлення особистісної зрілості молоді до подружнього життя як психологічна проблема у вітчизняній і зарубіжній психології. Innovative processes in education: Collective monograph. АМЕЕТSp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. Р.40-48. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13115>

11. Засєкіна Л. В., Магдисюк Л. І. Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію: моногр. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018. 290 с.

12. Захарченко В. Г. Готовність молоді до сімейного життя (соціально-психологічний аспект). *Психологія*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, випуск 24. 2004. 41–48 с.

13. Карасевич А. Педагогічні теорії формування готовності студентської молоді до створення сім'ї в сучасних умовах. *Рідна школа*. 2008. №12. С. 22-25

14. Кляпець О. Я., Ларіна Т. О. Підготовка молоді до подружнього життя: Методичні рекомендації. Київ: Міленіум, 2009. 104 с.

15. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ: Київ. правда, 2000. 688 с.

16. Кутова Н. Освіта і гендерна соціалізація: теоретико-методичний підхід. Програма спецкурсу. Київ, 2001. 13 с.

17. Лавриненко Н. Про нові методологічні підходи до дослідження інституту гендеру. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. №2. С. 103–115.

18. Левицька Т. Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / Т. Л. Левицька; Національна академія державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2009. 20 с.

19. Магдисюк Л. І. Методичні рекомендації до курсу «Психологічна профілактика насилля». Луцьк: Вежа Друк, 2022. 24 с.
20. Магдисюк Л. І. Методичні рекомендації до курсу «Психологія сімейної кризи». Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 22 с.
21. Магдисюк Л. І. Особливості шлюбно-сімейних стосунків у залежності від подружнього стажу: діагностика та консультування: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 188 с.
22. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 324 с.
23. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Психологія життєвих криз: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 292 с.
24. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П., Замелюк М. І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.
25. Магдисюк Л., Замелюк М., Безпарточна О., Борбич Н. Психологічна допомога дитині та сім'ї: практикум. навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 280 с.
26. Медіна Т. В. Вплив батьківської родини на формування молодого сім'ї. *Нова парадигма: Альманах наук. праць: Філософія. Соціологія. Політологія.* Закарпаття: АВС, 2000. 376 с.
27. Мушкевич М. І. Психологічні аспекти готовності молоді до сімейного життя. *Психологія.* НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 2 (9). Частина І. Київ: НПУ, 2000. 145–149 с.
28. Мушкевич М. І. Психологія молодого сім'ї: монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, Л. І. Магдисюк, Т. І. Дучимінська. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 364 с.

29. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
30. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2005. № 5. С. 8-13.
31. Потьомкіна К. В., Шестеро Ю. В. Психологічна готовність до сімейного життя юнаків і дівчат студентського віку. Науково-методичний електронний журнал «Концепт». 2017. Т. 12. 38–44 с. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/770220.htm>.
32. Програма сертифікатного курсу з підвищення професійної компетентності за напрямом «Практична психологія у сфері професійного та сімейного консультування». Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 96 с.
33. Психологічна допомога в клініці: навч.-метод. посіб. / Р. П. Федоренко та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 224 с.
34. Психологія сім'ї: Навчальний посібник. / За заг. ред.: В. М. Поліщука; Суми: Університетська книга, 2008. С. 230-231.
35. Радчук В. М. Компоненти психологічної готовності до шлюбно-сімейних стосунків. *Наукові записки. Психологія і педагогіка*. 2012. Вип. 19. С. 182–185. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2012_19_40.
36. Сидоренко А. В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. 243-247 с.
37. Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І.Ф. Юнда. Режим доступу: <http://talk.psyvita.ru/showthread.php?t=2026>.
38. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості: 2-е вид. Київ: Каравела, 2013. 372 с.

39. Федоренко Р. П. Деструкція орієнтацій на шлюб та сім'ю у сучасній молоді. *Науковий вісник ВДУ*. 1997. № 7. 43 с.
40. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с.
41. Федоренко Р. П., Грицюк І. М., Магдисюк Л. І. Психологія сімейних взаємин: теорія та практика: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 252 с.
42. Федоренко Р. П., Грицюк І. М., Магдисюк Л. І. Психологія сімейних взаємин: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 344 с.
43. Федоренко Р. П., Мушкевич М. І., Дучимінська Т. І., Магдисюк Л. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 392 с.
44. Хлопоніна Н.Є. Особливості статевої диференціації в сучасній сім'ї. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. №16 (111). Луганськ: Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, 2006. С.228 – 234.
45. Чепмен Г. П'ять мов любові. Київ: Брайт Букс, 2016. 200 с
46. Чуйко Л. Українські сім'ї та їх дітність. *Гендерний аналіз українського суспільства*. Київ: ПРООН, 1999. С. 247–270.
47. Шкарлатюк К. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І. Дизайн психологічного дослідження: організація та проведення практики практичних психологів: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 332 с.
48. Hrytsiuk, I., Magdysyuk, L., Zamelyuk, M., Podoliak, I. Peculiarities of professional culture development in modern youth in Ukraine. *Youth Voice Journal*. Great Britain: 2021. Vol. 11. P. 1-19.
49. Mahdysiuk L., Fedorenko R., Melnyk A., Zameliuk M., Patuta B. Analysis of socio-psychological features adaptation children of internally displaced persons and their families, *Youth Voice Journal*, Great Britain: 2022. P. 1-21.

50. Mahdysiuk, L., Tryhub, H., Duchiminska, T., Kulchytska, A., & Zasiiekina, L. (2020). Verbal Expression of Preparedness in Retirement Planning Interviews. *East European Journal of Psycholinguistics*, 7(2).

51. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. Front Cover. Robert J. Stoller. Karnac Books, Jan 1, 1984. Cross-dressing. 383 pages.

52. Slade, P., S. MacPherson, et al. (1993). «Expectations, experiences and satisfaction with labour». *British Journal of Clinical Psychology* 32: 469-483.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитувальника дитячо-батьківської емоційної взаємодії

О. Захарової

1. Блок чутливості:

- здатність сприймати стан дитини (1, 23, 45, 12, 34, 56);
- розуміння причин стану (13, 35, 57, 2, 24, 46);
- • здатність до співпереживання (3, 25, 47, 14, 36, 58).

2. Блок емоційного прийняття:

- почуття, що виникають у матері у взаємодії з дитиною (15, 37, 59, 4, 26, 48);
- безумовне прийняття (5, 27, 49, 16, 38, 60);
- ставлення до себе, як до батька чи матері (17, 39, 61, 6, 28, 50);
- емоційний фон взаємодії (7, 29, 51, 18, 40, 62).

3. Блок поведінкових проявів емоційної взаємодії:

- прагнення до тілесного контакту (19, 41, 63, 8, 30, 52);
- надання емоційної підтримки (9, 31, 53, 20, 42, 64);
- орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії (21, 43, 65, 10, 32, 54);
- вміння впливати на стан дитини (11, 33, 55, 22, 44, 66).

Процедура проведення опитувальника

Кожна характеристика діагностується за допомогою шести тверджень, три з яких носять позитивний характер (перші три з вказаних в дужках)

- згода з цим твердженням свідчить про високий ступінь прояву якості і три
- негативний (друга трійка тверджень, зазначених в дужках)
- згода з даними твердженням означає низький ступінь прояву якості.

Ступінь своєї згоди із запропонованими твердженнями випробовуваний повинен висловити за допомогою п'ятибальною шкали, розташованої на бланках опитувальника поруч з інструкцією.

Для отримання стандартних балів, якими зручно оцінювати виділені характеристики, пропонується об'єднати показники, які підпадають під кожен з них, і порахувати за формулою:

$$a + b + c - d - e - f + 13$$

5

де a, b, c - оцінки позитивних тверджень; d, e, f- оцінки негативних тверджень.

За результатами підрахунків можна вимірювати ступінь прояву кожної характеристики в інтервалі від 0,5 до 5 балів.

Для кожного показника автором методики при її апробації були підраховані середні і критеріальні значення (Таблиця А.1). Зазначена в таблиці величина N є тим крайнім значенням, яке, з урахуванням середнього квадратичного відхилення, може приймати окрема характеристика, не виходячи з області середніх значень. У тому випадку, якщо в конкретній діаді показник приймає значення нижче позначеного N, ми можемо зробити висновок про дефіцитарність відповідної характеристики емоційної сторони взаємодії.

Таблиця А.1

Середні і критеріальні значення показників емоційної сторони дитячо-батьківської взаємодії

<i>Характеристика взаємодії</i>	<i>Середнє значення (N)</i>	<i>Критеріальне значення (N)</i>
Здатність сприймати стан	4,22	3,7
Розуміння причин стану	3,85	3,2
Емпатія	3,39	2,8

Почуття батьків в ситуації взаємодії	3,9	3,3
Безумовне прийняття	3,84	3,2
Прийняття себе як батька	3,78	3,1
Переважаючий емоційний фон	3,66	3,0
Прагнення до тілесного контакту	4,03	3,3
Надання емоційної підтримки	3,47	2,8
Орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії 2	2,95	2,3
Уміння впливати на емоційний стан дитини	3,8	3,2

ТЕКСТ ОПИТУВАЛЬНИКА

П.І.Б заповнювача:

Вік заповнювача: П.І.Б дитини:

Вік дитини:

Дата обстеження:

Інструкція

Шановні батьки!

Оцініть справедливість наступних тверджень, використовуючи п'ятибальну шкалу:

5 - абсолютно вірно; 4 - швидше за все це так; 3 - в деяких випадках вірно;
2 - не зовсім вірно; 1 - абсолютно невірно.

Таблиця А.2

Текст опитувальника ОДБЕВ

№	Питання	Кількість балів
1.	Я відразу помічаю, коли моя дитина засмучена.	
2.	Коли моя дитина ображається, то неможливо зрозуміти, з якої причини.	

3.	Коли моїй дитині боляче, мені здається, що я теж відчуваю біль.	
4.	Мені часто буває соромно за мою дитину.	
5.	Що б не зробила моя дитина, я буду її любити.	
6.	Виховання дитини - складна проблема для мене.	
7.	Я рідко підвищую голос.	
8.	Якщо часто обіймати і цілувати дитину, то можна її розпестити і зіпсувати її характер.	
9.	Я часто даю зрозуміти моїй дитині, що вірю в її сили.	
10.	Поганий настрій моєї дитини не може бути виправданням її непослуху.	
11.	Я легко можу заспокоїти мою дитину.	
12.	Почуття моєї дитини для мене загадка.	
13.	Я розумію, що моя дитина може грубити, щоб приховати образу.	
14.	Часто я не можу розділити радість моєї дитини.	
15.	Коли я дивлюся на свою дитину, то відчуваю любов і ніжність, навіть якщо вона «погано поводитьсь».	
16.	Я багато хотів (ла) би змінити у своїй дитині.	
17.	Мені подобається бути матір'ю (батьком).	
18.	Моя дитина рідко спокійно реагує на мої вимоги.	
19.	Я часто гладжу мою дитину по голові.	
20.	Якщо у дитини щось не виходить, вона повинна впоратися з цим самостійно.	
21.	Я чекаю поки дитина заспокоїться, щоб пояснити їй, що вона не права.	
22.	Якщо моя дитина розбалували, я вже не можу його зупинити.	
23.	Я відчуваю ставлення моєї дитини до інших людей.	

24.	Часто я не можу зрозуміти, чому плаче моя дитина.	
25.	Мій настрій часто залежить від настрою моєї дитини.	
26.	Моя дитина часто робить речі, які сильно мені докучають.	
27.	Ніщо не заважає мені любити свою дитину.	
28.	Я відчуваю, що завдання виховання занадто складна для мене.	
29.	Ми з моєю дитиною приємно проводимо час.	
30.	Я відчуваю роздратування, коли дитина буквально «липне» до мене.	
31.	Я часто кажу дитині, що високо ціную її старання і досягнення.	
32.	Навіть коли дитина втомилася, вона повинна довести розпочату справу до кінця.	
33.	У мене виходить налаштувати дитину на серйозні заняття.	
34.	Часто моя дитина здається мені байдужою, і я не можу зрозуміти, що вона відчуває.	
35.	Я завжди розумію, чому моя дитина засмучена	
36.	Коли у мене гарний настрій, капризи дитини не можуть зіпсувати його.	
37.	Я відчуваю, що моя дитина любить мене.	
38.	Мене пригнічує, що моя дитина росте зовсім не такою, якою мені хотілося б.	
39.	Я вірю, що можу впоратися з більшістю ситуацій і проблем у вихованні моєї дитини.	
40.	Часто у нас з дитиною виникає взаємне невдоволення.	
41.	Мені часто хочеться взяти дитину на руки.	

42.	Я не захоочую дрібні успіхи дитини. Це може її розпестити.	
43.	Марно вимагати щось від дитини, коли вона втомилася.	
44.	Я не можу змінити поганий настрій дитини.	
45.	Досить тільки подивитися на дитину, щоб відчути її настрої.	
46.	Часто радість дитини здається мені безпричинної.	
47.	Я легко “заражаюся” веселощами моєї дитини	
48.	Я дуже втомлююся від спілкування зі своєю дитиною.	
49.	Я багато прощаю своїй дитині через любов до неї.	
50.	Я знаходжу, що я набагато менше здатна добре піклуватися про свою дитину, ніж я очікувал (а).	
51.	У мене часто виникають спокійні, теплі стосунки з моєю дитиною.	
52.	Я рідко саджу дитину до себе на коліна.	
53.	Я часто хвалю свою дитину.	
54.	Я ніколи не порушую розпорядок дня своєї дитини.	
55.	Коли моя дитина втомилася, я можу переключити її на більш спокійне заняття.	
56.	Мені важко зрозуміти бажання моєї дитини.	
57.	Я легко можу здогадатися, що турбує мою дитину.	
58.	Іноді я не розумію, як дитина може засмучуватися через такі дрібниці.	
59.	Я отримую задоволення від спілкування із своєю дитиною.	
60.	Не завжди легко прийняти мою дитину такою, якою вона є.	
61.	Мені вдається навчити дитину, що і як робити.	
62.	Наші заняття з дитиною часто закінчуються сваркою.	

63.	Моя дитина любить до мене притискатися.	
64.	Я часто буваю суворі (суворим) зі своєю дитиною.	
65.	Краще відмовитися від відвідування гостей, коли дитина «не в дусі».	
66.	Коли дитина засмучений і їй важко заспокоїтися, мені буває важко допомогти їй.	

Методика незакінчених речень

- 1) Як майбутня мама, я...
- 2) Моя дитина буде...
- 3) Моя дитина не буде...
- 4) Я буду хорошою мамою, тому що...
- 5) Якби переді мною стояв вибір...
- 6) Я не знаю як бути у випадку...
- 7) Мене турбує, що я...
- 8) Для того, щоб бути хорошою мамою, я повинна...
- 9) У вихованні дитини я почуватимусь...
- 10) Мої відносини із дітьми можна охарактеризувати як...
- 11) Моя мама...
- 12) Думаю, що мої батьки...
- 13) Я вважаю, що найважче у материнстві...

Додаток В

Перелік рис на вибір до опитувальника С. Бем

1. Віра в себе.	33. Щирість.
2. Уміння поступатися.	34. Самодостатність (покладання тільки на себе).
3. Здатність допомогти.	35. Здатність утішити.
4. Схильність захищати свої погляди.	36. Пихатість.
5. Життєрадісність.	37. Владність.
6. Похмурість.	38. Тихий голос.
7. Незалежність.	39. Привабливість.
8. Соромливість.	40. Мужність.
9. Сумлінність.	41. Тепло, щирість.
10. Атлетичність.	42. Урочистість, важливість.
11. Ніжність.	43. Власна позиція.
12. Театральність.	44. М'якість.
13. Напористість.	45. Уміння дружити.
14. Падкість на лестощі.	46. Агресивність.
15. Удачливість.	47. Довірливість.
16. Сильна особа.	48. Малорезультативність.
17. Відданість.	49. Схильність вести за собою.
18. Непередбачуваність.	50. Інфантильність.
19. Сила.	51. Адаптивність, пристосованість.
20. Жіночність.	52. Індивідуалізм.
21. Надійність.	53. Нелюбов лайок.
22. Аналітична.	54. Несистематичність.
23. Уміння співчувати.	55. Дух змагання.
24. Ревнивість.	56. Любов до дітей.
25. Здібність до лідерства.	57. Тактовність.
26. Турбота про людей.	58. Амбітність, честолюбство.
27. Прямота, правдивість.	59. Спокій.
28. Схильність до ризику.	60. Традиційність, схильність умовностям.
29. Розуміння інших.	
30. Скритність.	
31. Швидкість в ухваленні рішень.	
32. Співчуття.	

